

Vznik poľského stranického spektra po roku 1989

Marek Hrušovský

Abstract

Polish political scene before 1989 has been developing in the intensions of one party system. This reason was first and foremost premise in the transition process of political parties from totalitarian monopartism into democratic pluripartism. General progress of Polish political parties and party system after 1989 is therefore complicated phenomenon, although there is possible to locate all cleavages in the primary transformation era until 1993. Even though this chapter of history is very blind under the effect of electoral law and fragmented political scene, all political conflicts from this era are alive among party elites of contemporary Poland. Analysis of this first transition period is more than necessary, because Poland had the most astable party system from the Visegrad group and personal conflicts between president and other political representatives were more than chronic.

Key words: Polish Political Scene, Party System, Poland, Election

Proces vytvárania opozície a jej fungovanie v systéme jednej strany

Dôležitou súčasťou poznania poľských politických strán je vývoj obdobia, ktoré predchádzalo vzniku, formovaniu a činnosti nových demokratických politických subjektov. To znamená obdobia pred rokom 1989. Hoci tento náčrt je potrebný ako odkaz na jestvovanie určitých strán politického spektra v minulosti, jeho primárnym cieľom nie je výhradné vysvetlenie všetkých interakcií medzi politickými zoskupeniami. Samotná existencia stranického systému s jednou hegemonickou stranou však predurčila vývoj v úvodnej fáze tranzície a nakoľko ovplyvňovala chod krajiny po viac ako štyri desaťročia, stala sa zdrojom primárnej konfliktnej línie transformačného procesu.

Zahájiť historický exkurz politických strán už od čias medzivojnovnej Poľskej republiky by nebolo celkom správnym riešením, nakoľko sa druhá republika od „ľudového“ Poľska veľmi výrazne odlišovala. Po prvé je potrebné uviesť, že po druhej svetovej vojne bola prerušená nielen kontinuita vlády následníkov Józefa Piłsudského, ale aj takmer úplné ukončenie pôsobenia subjektov predvojnovnej opozície, ktorá zohrávala významnú úlohu v exile.¹ Po druhé, nie je žiaduce opomenúť skutočnosť, že medzivojnovné Poľsko bolo štátom

¹ Výnimku tvorila exilová strana Polskie Stronictwo Ludowe (PSL) – Poľská ľudová strana na čele so Stanisławom Mikołajczykom, ktorej predstavitelia sa vrátili z exilu v Londýne a pokúšali sa o legitímne získanie

v iných hraniciach a s takmer úplne iným národnostným zložením. Vytvorenie etnicky homogénneho štátu zodpovedalo nielen záujmom rozširovania vplyvu Zväzu sovietskych socialistických republík o bieloruské a ukrajinské územia, ale primárne bolo dôsledkom fyzickej likvidácie židovského obyvateľstva. Vyst'ahovaním nemeckých rodín zo súčasných západných území a prisťahovaním Poliakov z litovských, ukrajinských a bieloruských „kresov“ sa poľská otázka odohrávala v takmer úplne zmenenom geografickom priestore. Konfliktné línie prebiehajúce v období prvej republiky tak stratili akékoľvek opodstatnenie. Kontinuita boja o idey „jagiellonského“ a „piastovského“ Poľska, dvoch nezmieriteľných politických rivalov Romana Dmowského a Józefa Piłsudského stratila akýkoľvek význam. Odsunom Nemcov, likvidáciou Židov a územnou stratou východných území tak zvíťazila „piastovská“ Dmowského koncepcia, avšak v konečnom dôsledku ju nemal z medzivojnových zoskupení kto presadzovať. Nové medzinárodné súvislosti druhej svetovej vojny vytvorili úplne odlišnú podobu straníckeho systému. Taktiež rozpory v otázke pôsobenia cirkvi a sekularizácie štátu boli marginalizované, nakoľko nastúpila tvrdá línia proticirkevných postupov „prosovietskych“ strán.²

Prvoradým krokom realizácie zámerov Sovietskeho zväzu sa v záverečnej fáze druhej svetovej vojny stalo vytvorenie *Polskiej Partii Robotniczej (PPR)* – Poľskej robotníckej strany na čele s Władysławom Gomułkom, následne aj *Krajowej Rady Narodowej* (Štátnej národnej rady) a dočasnej vlády opozičnej voči londýnskeму vedeniu. Aktivity týchto organizácií mali slúžiť na vydieranie poľskej vlády v Londýne a ich západných spojencov v otázkach neskoršieho usporiadania poľskej politickej scény a v otázkach získania a uchopenia moci. Navyiac PPR vytvorila v Sovietski garantovanom Lublinskom Poľsku (*Polska Lubielska*) satelitné strany, ktoré jej mali napomôcť získať moc, keďže komunisti nielenže boli marginálnou skupinou, ale v spoločnosti prevládala silná nedôvera voči ZSSR. Výsledkom sa tak stalo vytvorenie frakcií smerujúcich k získaniu všeobecnej podpory obyvateľstva. Obnovená tak zostala *Polska Partia Socjalistyczna (PPS)* – Poľská socialistická strana, ľavicových intelektuálov malo osloviť *Stronnictwo Demokratyczne (SD)* – Demokratická strana. Roľnícku podporu sa PPR usilovalo zabezpečiť *Stronnictwo Ludowe (SL)* – Ľudová strana. S pokračujúcimi úspechmi Červenej armády sa vplyv Poľskej robotníckej strany

politickej moci prostredníctvom slobodných, demokratických volieb. Krátke pôsobenie malého kresťansko-demokratického zoskupenia *Stronnictwo Pracy (SP)* – Strana práce bolo sprevádzané snahou o jeho rýchle vynútené začlenenie do prokomunistického tábora, čo bolo praxou aj pri návrate niektorých predstaviteľov londýnskej Poľskej socialistickej strany.

² Pozri: Davies, N. (2003): *Polsko. Dějiny národa ve středě Evropy*. Praha: Prostor, s. 130-152. Křen, J. (2005): *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo, s. 386-390.

(PPR) zvyšoval a na prelome rokov 1944/1945 bola vytvorená Dočasná vláda (*Rząd Tymczasowy*) na čele s predstaviteľom PPS Edwardom Osóbkom-Morawskim. Úplnú legitimitu síce dosiahla až po uznaní spojeneckými vládami začiatkom júla 1945, ale týmto činom sa podarilo odsunúť londýnsku exilovú vládu mimo vplyvu na ďalšie poľské usporiadanie. Hoci fungovanie exilovej vlády kontinuálne pokračovalo až do roku 1990, jej aktivity boli výrazne oslabované medzinárodným rešpektovaním a uznávaním Poľskej ľudovej republiky, ako aj vnútornými spormi a nejednotnosťou predstaviteľov. Časť londýnskych politických subjektov sa pokúšala o presadenie demokratických praktík v novej poľskej politike a stali sa súčasťou spojencami uznávanej vlády. Spor sa tak odvíjal v rámci konfliktnej línie sporu o podobu režimu. Poľská ľudová strana (PSL) so Stanisławom Mikołajczykom a kresťansko-demokratická Strana práce (SP) Karola Popiela však zohrali len úlohu pozorovateľa nástupu nového zriadenia, nakoľko uplatňovanie politických cieľov komunistickej koalície prostredníctvom silových rezortov už od počiatku viedlo k obmedzovaniu základných slobôd. Hoci predstavovali jedinú politickú nekomunistickú silu so širokou podporou verejnosti, okrem slabých pozícií vo vnútri štátneho aparátu jej uškodili aj vyjadrenia ministra zahraničných vecí USA Byrnesa v otázke možnosti zmeny novoutvorených hraníc Poľska. Obhajcom národných záujmov sa tak stal vo verejnosti komunistický blok a umocnená zostala antagonistickej dimenzia orientácie zahraničnej politiky.

Po odskúšaní mocenských tlakov PPR v referende v roku 1946 sa totalitárne praktiky uplatňovali aj vo voľbách do *Krajowej Rady Narodowej* (Štátnej národnej rady) dňa 19. januára 1947. Kandidátky PSL a SP boli škrtané, do zoznamov sa pripisovali „mŕtve duše“, kolektívni voliči mali prednosť, dokonca sa objavili aj zatknutia vo volebných miestnostiach a výmena volebných lístkov. To celé pod ozbrojeným dohľadom a pri záverečnom sčítovaní hlasov aj s kompletnou výmenou obsahu časti volebných schránok.³ Jednoznačné víťazstvo bloku strán okolo PPR tak nemohlo byť prekvapením. Oslabenie opozičného bloku bolo uskutočňované všetkými dostupnými prostriedkami, zaujímavosťou bolo aj vytvorenie kresťanského nacionalistického združenia *Stowarzyszenie PAX* (Združenie PAX - tzv. Hnutie spoločensky pokrokových katolíkov) komunistickou mocou. Poľská opozícia, vychádzajúca z okupačnej konšpirácie, bola vo voľbách úplne porazená a zároveň boli marginalizované predvojnové politické prúdy. V spomenutej situácii ilegálne emigrovala väčšina jej predstaviteľov (Mikołajczyk, Popiel).

³ Pozri: Paczkowski, A. (2000): *Půl století dějin Polska*. Praha: Academia, s. 120.

Na základe veľkého nátlaku zo strany moskovského vedenia došlo nakoniec aj k zlúčeniu socialistickej a robotníckej strany do subjektu s názvom *Polska Zjednoczona Partia Robotnicza* (PZPR) – Poľská zjednotená robotnícka strana. Vlna zlučovania prebehla aj medzi zvyškom PSL a SL, založením *Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego* (ZSL) – Zjednotenej ľudovej strany. Formou pristúpenia k Demokratickej strane (SD) zanikla Strana práce (SP). V Poľsku tak vznikol systém jednej strany, ktorý zvyšné dva „satelity“ okamžite uznali. Komunistická moc však prezentovala pluralitný systém troch strán, hoci ideologické rozhodnutia neustále podliehali hegemonickému vplyvu PZPR. Táto pluralita bola signifikantná najmä pri udeľovaní vedúcich pozícií, keď marszałkom Sejmu bol pravidelne zvolený zástupca ZSL.

V prvotnej fáze vývoja sa Poľská zjednotená robotnícka strana (PZPR) pasovala do pozície strany marxisticko-leninského charakteru, ktorá nadväzovala na činnosť medzivojnových poľských ľavicových a komunistických strán. Bola to však totalitná strana, opierajúca sa o oficiálnu doktrínu, ktorá zahŕňala chod a kontrolu všetkých aspektov ľudskej existencie. Túto doktrínu bol povinný vyznávať každý člen spoločnosti.⁴ Akákoľvek opozičná činnosť, či už vo vnútri strany alebo v spoločnosti, bola zakázaná a perzekuovaná. Vláda PZPR posilňovala prostriedky kontroly vo svojich rukách a stal sa z nej prebujnený aparát byrokracie. Snaha o exemplárne potrestanie a odstránenie Gomuľku z dôvodov nacionalistickej Titovskej odchýlky sa však neuskutočnila. Po Stalinovej smrti a po jeho prepustení sa začína výraznejšie prejavovať konflikt medzi elitami o ďalšie smerovanie PZPR, ktorý bol spôsobený nefunkčnosťou ekonomiky a napätou politickou atmosférou. Opätovné zvolenie Władysława Gomuľku do čela PZPR po poznaňskom štrajku v roku 1956 znamenalo obmedzenie činnosti tohto politického subjektu v určitých oblastiach (obmedzenie právomoci bezpečnosti, decentralizačné prvky, nezávislá justícia). Zároveň sa povolila robotnícka samospráva v závodoch a bol založený *Front Jedności Narodu* (FJN) – Front jednoty národa, ako spojenectvo troch legálnych strán (PZPR, ZSL a SD). Väčšia nezávislosť komunistickej strany na moskovskej centrále dala spoločnosti pocit presadzovania vlastnej národnej politiky. Snaha o určitú liberalizáciu a podporu cirkvi sa prejavila vo volebnom zákone, keď počet kandidátov mohol prevyšovať počet mandátov, takže mohli byť presadení kandidáti z nižších miest. Spoločná kandidátka FJN však presadila až 88 % svojich kandidátov. Dobrovoľné vzdanie sa práva poľských voličov ovplyvniť zloženie zástupcov

⁴ Pozri: Żmigrodzki, M. (1999) (red.): *Encyklopedia politologii – TOM 3. Partie i systemy partyjne*. Kantorwydawniczy, Zakamycze, s. 198.

vyplývalo nielen z neexistencie opozičnej alternatívy, ale bolo najmä reakciou na kroky Moskvy voči maďarskému povstaniu v Budapešti.⁵ Politická pluralita tak bola až do sedemdesiatych rokov 20. storočia riadená PZPR a bola jej nástrojom na upokojovanie atmosféry v krajine.

Novú spoločenskú atmosféru využili tri prúdy, ktoré sa snažili o zmenu stavu. Prvým z nich boli tzv. neopozitivisty.⁶ Zoskupovali sa okolo krakovskej revue *Znak*, pri ktorej sa angažovali tvorcovia nezávislej kultúry. Popri ňom vzniklo aj niekoľko Klubov katolíckej inteligencie a dôležitú úlohu zohrával *Tygodnik Powszechny*. Niektorí členovia Znaku dokonca kandidovali do parlamentu, pričom v Sejme získali aspoň symbolické zastúpenie. Zo Znaku sa tak stala určitá forma obmedzeného pluralizmu na poľskej politickej scéne, ktorá zároveň poskytovala Gomuľkovi krytie pri rozširovaní občianskych práv a slobôd. Neustále spory s cirkevnými katolíckymi predstaviteľmi sa pokúšali predstavitelia PZPR riešiť cestou dohody. Druhou skupinou požadujúcou nápravu boli revizionisti, ľavicové formácie radikálnej mládeže a inteligencie, združené pri časopise *Po prostu*. Revizionizmus bol likvidovaný v PZPR už od roku 1958 straníckymi previerkami. Snaha o nápravu komunizmu, humanizáciu a demokratizáciu moci sa však prejavovala aj naďalej. Treťou skupinou boli rehabilitovaní národní komunisti, ktorí predstavovali široké názorové spektrum od demokratického socializmu až po nacionalistov.⁷ Realizáciu ich programu presadzovala najmä frakcia okolo Mieczysława Mocзара. Charakterizovalo ju vypäté vlastenectvo, xenofóbia a najmä prílišný antisemitizmus. Toto krídlo PZRS sa dostalo na veľmi významné pozície, väčšinou späté s rezortami vnútra a obrany. Užšie kontakty so Združením PAX len utvrdzovali nacionalistické a xenofóbne tendencie v tejto skupine. Práve antisemitizmus sa napriek zanedbateľnej židovskej menšine stal zámienkou boja straníckych elít o moc v roku 1968, pričom práve táto politika principiálne poškodila renomé celej PZPR a v konečnom dôsledku privodila pád Władysława Gomuľku.⁸

Po nástupe Edwarda Giereka v roku 1970 nastala relatívna sloboda v kultúrnom živote a aj cirkev dala novým ľuďom na čele PZPR dôveru. Spolu s pozitívnym rozvojom ekonomiky sa situácia čiastočne upokojila. Štrajková vlna v roku 1976 podnietila vznik nového domáceho opozičného zoskupenia. Dokument *Výzva k spoločnosti a orgánom Poľskej ľudovej republiky*, podpísaný 14 významnými osobnosťami oznámil ustanovenie

⁵ Pozri: Vykoukal, J.; Litera, B.; Tejchman, M. (2000): *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha: Libri, s. 395-396.

⁶ Michnik, A.: *Sokratov tieň*. Kalligram, Bratislava 1997, s. 17.

⁷ Pozri: Vykoukal, J.; Litera, B.; Tejchman, M.: *Východ*, s. 399.

⁸ Pozri: Křen, J.: *Dvě století střední Evropy*, s. 769-775.

skupiny *Komitet Obrony Robotników* (KOR) – Výbor na obranu robotníkov, ktorý sa stal hlavnou opozičnou organizáciou. Vďaka tejto organizácii začala v Poľsku fungovať opozičná sila, ktorá vznikla zdola a nemala žiadne provízie od štátnej moci. Jej vznik bolo podporený podpisom Helsinského paktu KBSE o ochrane ľudských práv a slobôd. Vydávaním publikácií začal KOR dlhodobú tradíciu neoficiálnych nakladateľstiev, ktoré fungovali mimo dosahu cenzúry. Autorom počiatočných dokumentov KOR-u bol Jacek Kuroń. Definoval v nich opozíciu ako obrancov ľudských a občianskych práv a avizoval postupné opustenie idey dohody s režimom. Aktívny nátlak opozície mal umožniť obmedzenie režimu a zvýšiť suverenitu a nezávislosť štátu.⁹ Novinkou bolo úplné zverejnenie mien členov, čím fakticky začala nová fáza opozície. Menil sa jej charakter z politickej konšpirácie na typ organizácie, vykazujúcej občiansku neposlušnosť, ktorá mala veľmi rôznorodé členstvo.

Spolupútnikom Výboru na obranu robotníkov (KOR) sa stal v marci 1977 *Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela* (ROPCiO) – Hnutie na obranu ľudských a občianskych práv. Zatiaľčo KOR tvorili ľavicoví liberáli a neradikálni katolíci, zoskupenie ROPCiO zahŕňalo kresťansko-demokratický prúd, národný tábor, hnutie za nezávislosť a prívržencov Piłsudského. O rok neskôr teda došlo v ROPCiO k rozkolu. V jeho dôsledku vzniklo 1. septembra 1979 prvé opozičné zoskupenie v bývalom východnom bloku, ktoré vykazovalo znaky politickej strany. Pod vedením historika Leszka Moczulského sa osamostatnil prúd orientujúci sa na nezávislosť a Piłsudského a bola založená *Konfederacja Polski Niepodległej* (KPN) – Konfederácia nezávislého Poľska, zväzok rôznych politických organizácií. Hoci žiadali zmeny politického charakteru, zostávali v pozícii elitného zoskupenia s malou podporou. Cieľom tohto politického zoskupenia nebola reforma politického systému (na rozdiel od KOR a ROPCiO), ale radikálna zmena celého systému. Nezávislosť a demokracia boli podľa Moczulského stúpcov neoddeliteľnou súčasťou. Dôležitou zložkou opozície bol aj *Ruch Młodej Polski* (RMP) – Hnutie mladého Poľska na čele s Aleksandrom Hallom a Markom Jurkom, ktorých nosnou ideou bolo presadenie Dmowského katolíckych a národných hodnôt. Lídrom zostávajúcej časti ROPCiO zostal Andrzej Czuma.¹⁰ K myšlienkam ROPCiO sa približoval prúd KOR-u Antoniho Macierewicza združený okolo publikácie *Głos* (Hlas). Zvolenie Karola Wojtyły za pápeža predstavovalo výrazné oslabenie autority vplyvu PZPR v celej spoločnosti.

Na pozadí ekonomických problémov sa v auguste 1980 uskutočnil štrajk v lodeniach

⁹ Pozri: Vykoukal, J.; Litera, B.; Tejchman, M.: *Východ*, s. 555.

¹⁰ Pozri: Křen, J.: *Dvě století střední Evropy*, s. 831.

v Gdańsku, ku ktorému sa zo solidarity pridali aj ďalšie mestské podniky. *Międzyzakładowy Komitet Strajkowy* (MKS) – Medzipodnikový štrajkový výbor v Gdańsku bol zložený až zo zástupcov 300 podnikov, ku ktorým sa postupne pridávali podniky v celej krajine. Hlavnou podmienkou štrajku bolo akceptovanie vytvorenia slobodných odborových zväzov. Po vytrvalom ignorovaní moci zo strany štrajkujúcich bola politická moc prakticky rozdelená medzi Front národnej jednoty (FJN) a gdaňský MKS. Po Gierekovej demisii bol vznik odborových organizácií schválený. Všetky opozičné organizácie vyjadrovali štrajkujúcim robotníkom podporu, mimo stála len Konfederácia nezávislého Poľska (KPN).

Napriek neochote Poľskej zjednotenej robotníckej strany (a aj časti štrajkujúcich) bol vytvorený jednotný odborový zväz, ktorého hovorcami sa stali advokát Jan Olszewski a historik Karol Modzelewski, autor názvu: *Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność (NSZZ „S“)* – Nezávislý samosprávny odborový zväz „Solidarity“. V prospech jednotného odborového zväzu hovorila najmä sila a vplyv podpory prodemokratických politických a hospodárskych rozhodnutí (počet členov dosiahol okolo 10 miliónov). Do čela vedenia „Solidarity“ bol presadený Lech Wałęsa. V priebehu pár mesiacov vznikli ďalšie solidaritné zoskupenia, ako odborové organizácie rôznych profesných a záujmových skupín. Vo vedení existovali dva prúdy. Realistický na čele s Wałęsom a Kuroňom a radikálny na čele s Andrzejom Gwiazdom. V prípade prevahy radikálneho prúdu by mala štátna moc dôvod na represívny zásah voči štrajkujúcim. Obrovský počet členov a skupín vo vnútri „Solidarity“ bol hlavnou príčinou silnejúceho napätia medzi jednotlivými prúdmi v odboroch. Objavil sa projekt reformy štátu, tzv. *Sieć* (Sieť), ktorý mal obsahovať prvky politickej plurality, právneho štátu, samosprávy a slobodných médií, pričom sa formulovali aj problémy existencie politických strán. Už na jeseň 1981 v rámci registrovanej „Solidarity“ pôsobilo okolo tridsať potenciálnych politických zoskupení.

Integrovaním ideí do „Solidarity“ sa KOR rozpustil a členovia začali pracovať v odborových zložkách. Konfederácia nezávislého Poľska (KPN) si naopak našla priestor na rozširovanie svojho vplyvu a začala vyhrocovať postavenie odborov voči Poľskej zjednotenej robotníckej strane (PZPR).¹¹ Keďže moc videla, že každý pokus o narušenie činnosti odborových zväzov zlyhal, v októbri 1981 bol do čela strany zvolený Wojciech Jaruzelski. Okamžite nasledovalo obvinenie „Solidarity“ zo snahy získať moc v štáte. 13. decembra 1981 vyhlásil generál Jaruzelski vojnový stav, pričom v priebehu noci boli zatknutí vedúci predstavitelia „Solidarity“ a opozície. Na protesty a štrajky reagovalo vedenie PZPR a štátnej

¹¹ Pozri: Paczkowski, A.: *Půl století dějin Polska*, s. 288-298.

moci silou.

Do vedenia komunistickej strany sa postupne dostali príslušníci armádnych zložiek a PZPR namiesto pôvodnej silnej strany skôr pripomínala určitú vojenskú juntú. Moci sa ujala *Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego* (WRON) – Vojenská rada národnej spásy, ktorá sa pokúšala o získanie deklarovanej podpory zo strany verejnosti. Povaha autoritatívneho režimu Wojciecha Jaruzelskeho bola charakteristická oslabením komunistickej ideológie a zdôrazňovaním národných aspektov. Vláda generálov totižto pôsobila ako ochranca národných záujmov pred možnou sovietskou inváziou. Obyvateľstvo aj vedenie PZPR akceptovalo oslabovanie vplyvu komunistických zoskupení a strana sa tak stala v novej mocenskej štruktúre v podstate zbytočnou. Jednostranícky charakter zriadenia Jaruzelského vládou definitívne stratil silné pozície v systéme a strana sa pripravovala na fázu úplného zániku usporiadania. Solidaritu viedla počas väznenia jej vodcov dočasná komisia, ktorá menila charakter NSZZ „S“ na konšpiračnú organizáciu. Radikáli okolo KPN a Kornela Morawieckého založili v lete 1982 *Solidarność Walcząca* (SW) – Bojujúcu Solidaritu. Zmyslom opozície v tejto dobe bolo trvalé zakorenenie alternatívnych občianskych štruktúr v spoločnosti. Spoluprácu „Solidarity“ s PZPR v rokoch 1980-1981 môžeme označiť ako začiatok politického dualizmu v krajinách východného bloku, hoci len v určitej simulovanej podobe. Silnejúca emigrácia a prepustenie politických väzňov v roku 1985 predznačili nové zmeny. Obidve satelitné strany (Zjednotená ľudová strana (ZSL); Demokratická strana (SD)) prejavovali náznaky tendencií k rozšíreniu ich autonómie od silného patróna. Ostrú hospodársku kritiku vlády deklarovali aj jediné legálne odbory: *Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych* (OPZZ) – Celopoľská dohoda odborových zväzov. V roku 1987 Wałęsa opätovne vytvoril verejne pôsobiace združenie odborov, fungujúce mimo oficiálnej línie strany, ktorá sa pokúšala o legitimizáciu moci podporou rôznych zoskupení. Na pozadí štrajkov v auguste 1988 prebehli prvé rozhovory o pluralizme odborov medzi PZPR a predstaviteľmi „Solidarity“, pričom ich oficiálnym obsahom boli rokovania o budúcich rokovaníach. Dňa 18. decembra 1988 bol založený *Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „S“* (KO) – Občiansky výbor pri predsedovi NSZZ „Solidarity“. V januári 1989 sa kvôli zlým hospodárskym výsledkom uskutočnil ostrý konflikt Wojciecha Jaruzelského s vedením PZPR, kde bolo prijaté uznesenie o pluralizme. Výsledkom tohto konfliktu bolo nakoniec uskutočnenie rokovaní pri Okrúhлом stole (Okrągły Stół). Samotná moc sa rozhodla ísť cestou postupnej reformy systému. Medzi vládnucimi elitami sa okrem reformátorov, ktorí boli zároveň liberalizační v ekonomickej oblasti a demokratizační v

politickéj oblasti, objavili aj konzervatívni stranícki predstavitelia. Medzi konzervatívco patrili najmä tzv. stranický „beton“, najmä Stefan Olszowski a Mirosław Milewski. Títo predstavitelia zastávajúci tvrdý kurz voči akýmkoľvek opozičným prejavom boli cca. do roku 1985 eliminovaní z popredných politických pozícií v Ústrednom výbore PZPR. Do popredia sa tak popri generálovi Jaruzelskom a Czesławovi Kiszczakovi presadili Mieczysław Rakowski, ale aj mladšia stranícka generácia okolo Aleksandra Kwaśniewského a Leszka Millera.¹² V novom solidaritnom združení sa popri Lechovi Wałęsowi stali lídrami umiernení Bronisław Geremek a Tadeusz Mazowiecki, pričom radikálne pozície proti uskutočnenému typu zmeny dohodou zastávala predovšetkým Bojujúca Solidarita (SW), ktorá odmietala dohodu s komunistami a obmedzené voľby ako celok považovala za zradu a kolaboráciu solidaritných predákov s mocou. Počiatočný odpor voči takýmto zmenám po dohode pri Okrúhlom stole čiastočne zmenil názory v KPN a akceptáciu dohody toutou stranou.

Rokovaniami pri Okrúhlom stole sa zavŕšil konfliktný proces o podobu režimu medzi opozíciou a koalíciou. Hoci sa táto práca nezaoberala primárne teóriou tranzície, predsa len je potrebné načrtnúť určité základné charakteristiky samotného tranzičného procesu v Poľsku. V záverečnej fáze pádu vlády generála Wojciecha Jaruzelského a sekundárne aj politickej strany PZPR, došlo k situácii, keď samotný autoritatívny vojenský režim rokoval o svojom odchode od výkonu politickej moci. Akokoľvek bizarne táto situácia znie, faktom zostáva, že rokovania boli zavŕšené dohodou o prechode zriadenia na liberálno-demokratický režim so zárukami pre vládnucu stranu. Tieto garancie zabezpečovali predstaviteľom PZPR funkčnosť a kontinuitu systému bez akýchkoľvek násilných sprievodných akcií voči nim. V prípade porušenia garančných dohôd mohli rôznymi vytvorenými inštitútmi tento stav zvrátiť späť vo svoj prospech.¹³ Poľský postup sa tak uskutočnil formou riadeného presunu mocenských orgánov, keď pozícia generálskej vlády nebola v pozícii totálnej systémovej nestability, avšak ochota Jaruzelského k odovzdaniu kompetencií bola viac ako zreteľná. Jednoznačne preto nemôžeme v Poľsku hovoriť o mocenskom kolapse komunistických elít, pričom zreteľné kolísanie medzi uspokojovaním záujmov Moskvy, nárastom nových národných a demokratizačných požiadaviek bolo signifikantné od polovice 80. rokov. Napriek prvotnej implikácii demokratizácie v rámci ochranných krídel komunistickej strany, sa táto rozšírila opätovne aj na nekontrolované solidaritné subjekty. Aj z tohto dôvodu môžeme zhodnotiť

¹² Pozri: Dobek-Ostrowska, B. (1984): *Proces demokratyzacji Europy Środkowo-Wschodniej – przestanki i przebieg*. In: Antoszewski, A.; Herbut, R.: *Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej*. Wrocław : Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 24.

¹³ Pozri: Dvořáková, V.; Kunc, J. (2004): *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON, s. 70.

postupné odstavovanie politických „betónových“ elít PZPR počas autoritatívnej Jaruzelského vlády za počiatok demokratizačného prechodu k dohode, ako aj ku kontrolovanému nastoleniu nových demokratizačných poriadkov. S určitým typom poistky, ktorou sa mal neskôr stať post prezidenta. Samostatné prevzatie moci opozíciou bez dohody by bolo vnímané ako násilný puč, s vyústením v podobe občianskej vojny a použitia silových zložiek vládneho zoskupenia. Ekonomická situácia v krajine síce spela k nesmiernym hospodárskym problémom, avšak tieto procesy prebiehali v Poľsku takmer so železnou pravidelnosťou a v minulosti nevedli k výraznému oslabeniu komunistickej strany, pokiaľ bola zabezpečená kontrola štátu už spomenutými vojenskými a policajnými oddielmi.

Samotný Okrúhly stôl mal 3 hlavné okruhy (politické reformy, hospodárska politika a odborový pluralizmus) a 9 podokruhov, ktoré sa zaoberali rôznymi oblasťami problémov štátu. Pôsobenie Solidarity bolo napriek heterogénosti záujmov počas rokovaní jednotné. Najdôležitejším z hľadiska vývoja politických strán bolo povolenie obmedzenej polodemokratickej volebnej súťaže. Podarilo sa takisto presadiť inštitút prezidenta a obnovenie Senátu, ktorý kontroloval a vracal Sejmu zákony. Občania si mali zvoliť 100 % poslancov v Senáte a 35 % v Sejme (100 mandátov v Senáte a 161 v Sejme). Toto, pre PZPR a jej spojencov, nelogické číslo, nezabezpečovalo automaticky 2/3 väčšinu v Sejme, ktorá bola potrebná na opätovné schválenie zákona pri jeho vrátení novovytvorenými inštitútmi Senátu a prezidenta. Obidve inštitúcie boli vytvorené kvôli rovnováhe moci v systéme, aby žiadna zo zložiek nemohla uzurpovať moc. Novelizácia ústavy z apríla 1989, tak zabezpečovala funkčnosť úplnej vzájomnej kontroly antagonistických blokov. Garancia 65 % mandátov pre PZPR, jeho spojencov ZSL, SD a provládne katolícke organizácie PAX, *Unii Chrześcijańsko-Społecznu* (UChS) – Kresťansko-sociálnu úniu a *Polски Związek Katolicko-Społeczny* (PZKS) – Poľský katolícko-sociálny zväz, bola výsledkom rokovaní Okrúhleho stola, pričom PZPR presadila na svoje kandidátky aj nezávislé osobnosti. Idea obmedzenej demokracie a liberalizácie systému tak nakoniec vyústila až do ukončenia štátneho stranického monopolu. Na návrh Aleksandra Kwaśniewského sa voľby do Senátu uskutočnili ako úplne slobodné. Keďže PZPR predpokladala slabšie postavenie v Senáte a kontrolu opozíciou, Senátu boli pridelené minimálne kompetencie. Na kandidátke KO boli združení aj antikomunisti z KOR-u, Hnutia mladého Poľska (RMP) alebo už v roku 1987 ilegálne obnovenej Poľskej socialistickej strany s Janom Józefom Lipskim na čele.¹⁴

Voľby sa uskutočnili v 108 regionálnych obvodoch a jednom celoštátnom obvode a na

¹⁴ Pozri: Vykoukal, J.; Litera, B.; Tejchman, M.: *Východ*, s. 687-699.

získanie jednotlivého mandátu bola potrebná absolútna väčšina všetkých odovzdaných platných hlasov. V prípade druhého kola postačovala jednoduchá väčšina všetkých odovzdaných platných hlasov. Polodemokratický systém síce zabezpečoval PZPR a jej satelitom určitý počet mandátov, avšak opozičné subjekty si museli zaistiť mandáty len prostredníctvom voličských hlasov. Taktiež na kandidatúru jednotlivých opozičných kandidátov bol potrebná súhlasná petícia 3 000 voličov. Predstavitelia komunistickej moci nahlasovali kandidátov zhora. Hlasovanie prebiehalo negatívnou metódou, z ktorej vyplývalo, že volič nechal na volebnom lístku len jedného neškrtnutého kandidáta. Voľby do prvého slobodného Senátu prebiehali v 49 vojvodstvách (volebných obvodoch), keď vo Warszawe a Katowiciach sa volili 3 senátori a v ostatných 47 po 2 senátori. Každý kandidát musel bez ohľadu na stranícku príslušnosť predložiť petíciu s 3 tisícmi platných podpisov. Mandát bol uplatnený vtedy, keď kandidát získal nadpolovičnú väčšinu všetkých platných odovzdaných hlasov a v druhom kole bola postačujúca nadpolovičná väčšina hlasov na každý mandát za účasti dvoch kandidátov s najväčším počtom hlasov.

Už v priebehu apríla 1989 prebehla legalizácia odborov spoločne s menšími odborovými zoskupeniami. Vo volebnej kampani museli predáci Solidarity súperiť nielen so zástupcami komunistickej strany, ale aj s kritikou mimosolidaritných zoskupení. Prvé kolo 4. júna 1989 prebehlo pomerne bez problémov, avšak účasť bola dosť veľkým sklamaním – len 62 % (radikálne združenia ohlásili bojkot volieb). Pred druhým kolom bol vydaný dekrét, že sa až 33 neobsadených mandátov z celoštátnej kandidátky prevedie na regionálne volebné obvody. Práve neúspech celoštátnej kandidátky bol výrazným sklamaním pre elitných predstaviteľov PZPR. Aj táto skutočnosť svedčí o tom, že vládna moc sa pokúšala meniť pravidlá bez ohľadu na dohodu. Presadenie vedúcich predstaviteľov PZPR však bolo nevyhnutné uskutočniť za každú cenu. Druhé kolo úspech pre komunistickú moc rovnako neprinieslo. Účasť v ňom dosiahla len 25 %, čo bolo spôsobené bojkotom radikálov a pasivitou spoločnosti. V oboch kolách získal všetkých 161 „volných“ mandátov v Sejme a 99 mandátov v Senáte Občiansky výbor „Solidarita“. Komunistická moc tak neobdržala ani jeden negarantovaný mandát navyše, hoci väčšinový systém jej na to dával určité predpoklady. Jeden mandát v Senáte získal nezávislý kandidát Henryk Stokłosa z piškého vojvodstva.¹⁵ Kontraktové voľby sa stali dôležitým zlomom, vďaka ktorému si vedenie uvedomilo nesúhlas más so smerovaním zriadenia. Väčšinový systém, o ktorom boli komunisti presvedčení, že ich privedie k víťazstvu, jednoducho napomohol opozícii. Aktivizácia členov strany bola vo

¹⁵ Pozri: Kubát, M.: *Politika v Polsku po roce 1989*, s. 20-24, 35-37.

volebných obvodech nedostatočná. Chybou v prípade volieb do Senátu bola veľká roztrieštenosť hlasov, keď politické strany komunistickej moci nerozhodovali centralizovane (presvedčené o väčšej demokratickosti volieb a podpore ich kandidátov)¹⁶, ale rozhodnutia delegovali na regióny.

Tabuľka č. 1: Zloženie Národného zhromaždenia po polodemokratických voľbách v r. 1989.

Politické zoskupenie	Garantované mandáty		Mandáty v Sejme	Mandáty v Senáte
	Volebné obvody	Celoštátna kandidátka		
PZPR	156 / 17		173	0
KO "S"	0		161	99
ZSL	67 / 9		76	0
SD	24 / 3		27	0
PAX	7 / 3		10	0
UchS	6 / 2		8	0
PZKS	4 / 1		5	0
Iné zoskupenia	0		0	1
Spolu	264 / 35		460	100

Zdroj: Spracované podľa: Kubát, M. (2000): *Politika v Poľsku po roce 1989. Volby, volební systémy a jejich politické konsekvence*. Praha: Karolinum, s. 23 a 51

Napriek úspechu KO bolo zrejmé, že tak široké ideové zoskupenie nemôže vydržať dlhšiu dobu pohromade. Najrôznejšie ideové skupiny typu konzervatívcov (Res Publica, Hnutie mladého Poľska), sociálnych demokratov (Reforma a Demokracia), až po národno-kresťanské zoskupenia (Macierewiczowa skupina okolo Głosu) naznačovali do budúcnosti možnosť vzniku veľkého spektra nových politických subjektov. Strany fóra, združujúce rôznorodé smery, však neboli ničím výnimočným ani v susedných krajinách a boli založené najmä za účelom porážky totalitného zriadenia. Od roku 1987 sa objavovali aj iné zoskupenia, napr. *Ruch Polityki Realnej* (UPR) – Hnutie reálnej politiky, do prevažnej miery liberálne zoskupenie združené okolo Janusza Korwina-Mikkeho. Dlhú dobu na seba nenechali čakať ani exilové strany Poľská ľudová strana (PSL „wilanowska“) a Strana práce vystupujúca pod názvom *Chrześcijańsko-Demokratyczne Stronnictwo Pracy* (ChDSP) – Kresťansko-demokratická strana práce. Nemôžeme opomenúť ani Konfederáciu nezávislého Poľska (KPN), ktorá postavila vo voľbách najviac nezávislých kandidátov po Občianskom výbore "Solidarita".

Do veľkej miery nezodpovedanou otázkou zostáva pre politológov možnosť zaradenia subjektov v komunistickej totalitnej „nedemokracii“ pojmovovo medzi politické strany.

¹⁶ O sto miest sa v senátnych voľbách uchádzalo až 178 kandidátov PZPR, 87 ZSL a 69 SD.

Odhladiť od faktu, že etymologicky názov obsahuje slovo strana, predsa len to neboli demokratické zoskupenia a nesúťažili o moc. Boli len politickou organizáciou, ktorá ovládala všetky zložky štátu a spoločenského života, hoci nebola legitimizovaná v demokratických voľbách. Ak však politickú stranu chápeme ako vykonávateľku politickej moci, tak to jednoznačne politické strany boli. Samozrejme, že nemôžeme uplatňovať Fialovu obsahovú redukciu, keďže tieto politické zoskupenia nefungovali v liberálnych politických systémoch. Taktiež samotná aplikácia konfliktných línií nie je do roku 1989 možná, nakoľko sa v systéme uskutočňoval nerovný boj politických subjektov. Mierne rozpory fungovali síce aj v rámci v PZRP, avšak tieto boli okrem neustálej neúspešnej hospodárskej funkčnosti systému determinované najmä bojom o moc vo vnútri strany. Takže samotná komunistická strana vlastne predstavovala systém koalície aj opozície, bez možnosti existencie stabilného spektra iných názorových prúdov mimo jej existencie a povolenia. Avšak primárna konfliktná línia následných rokov sa odvíjala práve na základe vývoja postkomunistických politických strán a opozičných solidaritných zoskupení do roku 1989.

Pozície postkomunistického a solidaritného stranického bloku v transformačnom období

Fáza vyjednávania pri Okružlom stole zabezpečila vznik novej politickej elity a väčšinový volebný systém v polodemokratických voľbách paradoxne umožnil jej rýchle etablovanie na politickej scéne. Práve demokratizačné požiadavky, ich vplyv a podpora zmeny postoja štátu k samotným občanom, prispeli k urýchlenému presunu systému z komunizmu na liberálnu demokraciu. Neopomenuteľnou politickou silou, ktorá napomohla rýchlemu prechodu medzi režimami bola skupina v PZPR okolo Wojciecha Jaruzelského, pretože bez jej dobrovoľného vzdania sa moci by nebola takto uskutočnená forma transformácie systému vôbec možná.

Vznik politických strán po roku 1989 sa uskutočnil v nepriaznivej atmosfére, keď všetky prejavy straníctva boli vnímané ako prvotné prejavy karierizmu. Málokto chápal, že atmosféra politickej plurality je prirodzeným javom, ktorý reflektuje nálady záujmov v spoločnosti a konflikt v nej je automatickou sprievodnou okolnosťou. Stabilizácia novovzniknutých politických subjektov sa uskutočňovala veľmi obtiažne, nakoľko nevýrazne štruktúrovaná spoločnosť nedávala takmer žiadne podnety na utváranie heterogénnych prúdov v politickej súťaži.¹⁷ Strany tak vznikali na základe odkazov národnej politickej minulosti

¹⁷ Dvořáková, V. (2000): *Úvod*. In: Cabada, L.; Dvořáková, V. a kol.: *Komparace politických systémů III*. Praha: Vysoká škola ekonomická, s. 12.

alebo podľa názvov zahraničných politických strán. Kvôli tomu mnohé politické subjekty nezodpovedali ideologickému obsahu svojho názvu, známeho z liberálno-demokratických krajín. Bol potrebný určitý časový úsek, aby sa vykryštalizovala štruktúra politických strán, ako aj samotnej spoločnosti.

Politické subjekty vznikali najmä z oblasti politických elít, ktoré sa pokúšali identifikovať s niektorou skupinou obyvateľstva. Základom politickej podpory sa tak stávala orientácia na konkrétnu spoločenskú skupinu alebo na všetkých voličov bez konkrétnej príslušnosti v sociálnej štruktúre. Dlhé obdobie sa subjekty snažili pokryť čo najširšie vrstvy obyvateľstva a úzko zameraná základná skupina voličov, na ktorú by sa vrstvil ostatné, nebola potrebná. Ich počiatkové členenia, v Poľsku pretrvávajúce dlhšie ako v iných štátoch, sa väčšinou neuskutočnili z dôvodu ideologických konfliktných línií, ako skôr kvôli výrazným osobným mocenským konfliktom medzi elitami. Tieto konflikty určovali mieru fragmentácie politického spektra, v ktorej sa orientácia voliča výrazne zťažovala.

Skôr ako sa budeme zaoberať fázou vývoja politických zoskupení v straníckom systéme na základe konfliktných línií a osobných rozporov, je potrebné načrtnúť najčastejšie spôsoby a okolnosti vzniku a delení politických strán v Poľskej republike. Základnou výrazovou črtou poľského straníckeho systému je inštitucionálna nestabilita, ktorej sprievodným znakom je nízka angažovanosť občanov na chode a fungovaní politických strán. Keďže nízky počet členov politických strán je vo veľkých krajinách krajne nevýhodný, nie je kvalitatívne uskutočniteľná regionálna organizovanosť politických zoskupení. Výrazným problémom taktiež zostáva aj nízky počet finančných prostriedkov z členských zdrojov, čo pri prísnej štátnej kontrole v Poľsku vytvára tlak pre politický subjekt najmä počas volebnej kampane. Strany, ktorým sa nepodarí obsadiť parlamentné posty tak vo svojej podstate nie sú schopné ďalšej regionálnej organizovanosti a sú nútené tieto strediská likvidovať. V tomto momente sa začína začarovaný kruh, pretože bez základných štruktúr nie sú schopné relevantnej konkurencieschopnosti v parlamentných voľbách a stávajú sa z nich marginalizované subjekty. Aktivizácia členov a voličov prebieha len počas volebných kampaní a závisí primárne od finančných možností strany, ako sa jej podarí zabezpečiť a získať dostatočne silné osobnosti na kandidátku. Počas vývoja politických strán v Poľsku po roku 1989 zohralo významnú úlohu vytváranie nových politických subjektov v parlamente, nakoľko nové zoskupenia nemali zabezpečené dôkladné public relation. S výnimkou *Samoobrony* (SO) - Sebaobrony sa máloktorému politickému subjektu podarilo prepracovať až k najvyšším postom bez predchádzajúcej účasti ich predstaviteľov na najvyšších štátnych a

parlamentných postoch a udržať sa tam dlhodobejšie, hoci účasťou Andrzeja Leppera v prezidentských voľbách 1995 sa tento politik výrazne zviditeľnil. Celkové pozadie a krytie na parlamentných postoch zabezpečuje politickým stranám a ich predstaviteľom kredibilitu a popularitu u voličov. Utváranie politických strán na báze primárnych parlamentných klubov a poslaneckých skupín je dodnes bežným politickým javom. Problémom politických zoskupení tak zostala nestálosť regionálnych štruktúr, čo bol jeden z dôležitých bodov nestability politických strán, neustáleho vzniku nových zoskupení a fragmentácie politickej scény už pri náznaku akéhokoľvek politického konfliktu a osobnostného sporu vedúcich štátnych predstaviteľov bez ohľadu na ich stranícku príslušnosť. Zdedená politická regionálna štruktúra z bývalého režimu zabezpečila najväčšiu stabilitu práve postkomunistickým zoskupeniam - následníkom PZPR a ZSL.¹⁸

Poľské politické strany a subjekty usilujúce sa o moc účasťou vo voľbách a volebnej kampani je možné klasifikovať najmä z hľadiska ich formy. Týmto spôsobom sa najlepšie zabezpečí zníženie neprehľadnosti celého straníckeho spektra. Politické subjekty, hoci vystupujúce pod rozdielnymi názvami zostávajú na úrovni rovnakých politických sporov ako na počiatku straníckeho systému, ktorý sa utváral najmä do roku 1993. Do popredia vystupujú mnohé spoločné konfliktné línie, ktoré zostávajú po celú dobu existencie poľského straníckeho systému takmer bez zmien. Dôležitým kritériom pri vzniku subjektov sa stala už spomenutá forma účasti na volebnom procese a to nielen na voľbách parlamentných, ale na akejkolvek forme mobilizácie voličstva v celoštátnom aspekte. Výraznejšie tak na formovanie straníckeho systému vplývali aj prezidentské voľby a počiatočná semiprezidentská forma vlády. Mobilizácia elektorátu prostredníctvom určitých regionálnych a nadregionálnych štruktúr prebiehala prostredníctvom viacerých zoskupení, ktoré sa stali základom pre vytvorenie nového subjektu alebo stabilizovanie už existujúceho subjektu. Takýmito zoskupeniami sa vo volebnom procese stali:

- * už existujúce politické strany,
- * bývalé podzemné politické organizácie,
- * záujmové združenia,
- * politické a iné sociálne hnutia,
- * etnické a iné regionálne zoskupenia,
- * odborové organizácie,
- * volebné a občianske výbory.

¹⁸ Pozri: Kubát, M. (2005): *Demokracie v Polsku. Politický systém Poľskej republiky (1989-2005)*. Praha: SLON, s. 98-99.

Hoci veľká väčšina subjektov zohrala krátkodobú úlohu v procese tvorby stranického systému, vytvorili spomínanú regionálnu štrukturálnu bázu pre zoskupenia, do ktorých sa následne včlenili. Z tohto dôvodu je preto potrebné spomenúť nezastupiteľnú úlohu volebných výborov, ale aj rôznych záujmových skupín, pri vytvorení ľavicových (záujmové združenia žien), ale aj pravicových zoskupení podporujúcich prezidenta Lecha Wałęsu.

V prvej fáze procesu demokratizácie politického systému v krajinách východného bloku zohrali významnú rolu organizácie, ktorých hlavným cieľom bolo ukončenie komunistickej totality. Premeny systému a pluralita politických strán sa tak vlastne stali automatickým sprievodným javom. Tieto politické organizácie boli blokmi najrôznejších spoločenských a politických smerov a bývajú označované ako strana fórum. Môžeme ich klasifikovať ako masové hnutia bez akejkoľvek základnej ideologickej bázy, ktorých jediným cieľom bola realizácia spoločenskej premeny - ukončenia komunizmu. Vykonávali funkciu spojovníkov väčšiny organizácií a hnutí zameraných na rozchod s bývalým režimom. Zväčša boli združené okolo morálneho vodcu, symbolu boja proti komunistickej minulosti, ktorý zároveň tieto heterogénne prúdy v rámci zoskupenia spájaj.¹⁹ Napriek špecifickému obdobiu transformácie a zmeny politického systému, na základe spoločensko-politických tlakov, spĺňali tieto subjekty funkcie politických strán. Ich nevyhranenosť v ideologickej oblasti bola predovšetkým daňou za snahu o uskutočnenie demokratizácie spoločnosti spájaním rôznorodých záujmových prúdov. Pokojne by sme takéto subjekty mohli charakterizovať aj ako univerzálne (*catch-all*) strany, samozrejme nie v oblasti a stupni organizovanosti politickej strany, ale v ich deideologizácii a snahe nájsť pragmatické, presne určené riešenie konkrétneho problému. Špecifickosť týchto politických subjektov bola determinovaná obdobím ich vzniku a pôsobenia.

Funkciu prechodovej organizácie zohral Občiansky výbor „Solidarita“ (KO „S“), ktorý bol na tento účel delegovaný a podporovaný zo strany odborových zväzov NSZZ „S“. Spájajúcou osobou a jedným z hlavných lídrov sa stal Lech Wałęsa. Základným cieľom bola zmena politického systému s jedným dominantným subjektom, na pluralitný systém, v ktorom by sa mohla voľne rozvinúť štruktúra politických strán. Akceptácia takejto určitej politickej sily s masovou podporou, zo strany vládnej Poľskej zjednotenej robotníckej strany (PZRS) a jej satelitov na rokovaní pri Okrúhlom stole, urobila zo „Solidarity“ hlavného konkurenta na politickom trhu. Ignorovanie sily „zakázanej“ odborovej organizácie zo strany

¹⁹ Pozri: Herbut, R. (1999): *Partie polityczne i system partyjny*. In: Antoszewski, A.; Herbut, R. (red.): *Polityka w Polsce w latach 90*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego 1999, s. 115.

vládnej moci sa už nemohlo dlhšie marginalizovať, ale na druhej strane „Solidarita“ na samotné uchopenie moci ešte nemala dostatok síl. Tak vznikla situácia, keď vládna komunistická moc súhlasila s legitimizovaním opozície, pričom napomáhala reformám, čím si do budúcnosti výrazne zabezpečila politickú podporu pre svoje ďalšie pôsobenie.

Po dohode sa tak utvorila systémová alternatíva k dovtedajšej vláde, čo znamenalo výrazné obmedzenie kontinuity komunistickej moci. Prevzatie vlády po vzájomnej dohode, bolo dovtedy nevídaným úspechom reformného hnutia. Na politickom trhu však úspech nemohol „Solidarite“ priniesť dlhodobejší trvalý stav, z dôvodu osobných sporov jej predstaviteľov, ako aj okolnosťami a príčinami jej vzniku. Rýchlosť zmien sa spomalila spormi vo vnútri solidaritného bloku, pretože pokiaľ vydržala jednotná línia Solidarity, zmeny sa diali rýchlo a takmer nerušene. Štandardizácia politického spektra v Poľsku sa tak v prvotnej fáze prechodu k demokracii nemohla chápať na základe klasického pravo-ľavého členenia politických strán. Nemožnosť ich jednoznačného zaradenia do spektra politických strán bola podmienená zmenou nedemokratického monopartizmu na demokratický pluripartizmus.

Vtedajšia organizovanosť politickej scény sa uberala dvoma hlavnými smermi, ktoré predznačili rokovania pri Okrúhlo stolí a boli potvrdené polodemokratickými voľbami v júni 1989. Nová štruktúra politických subjektov prebiehala na línii solidaritných a komunistických zoskupení. Politický systém, ako aj systém politických strán, nebol formovaný úplne odznova, ale bol postavený na báze reformovania už existujúcich politických komunistických štruktúr, solidaritných volebných výborov a odborov. V prvej etape vývoja poľských politických subjektov zohrala najvýznamnejšiu úlohu socio-politická konfliktná línia vo vzťahu k systému a vyrovnaniu sa s minulosťou. Niežeby socio-ekonomická línia neexistovala, avšak bola absolútne sekundárnou v porovnaní s líniou vzťahu k existencii a forme systému. Balcerowiczov plán oživenia hospodárstva a zastavenia hyperinflácie zlepšil hospodárske výsledky Poľska, avšak tento systém 10 zákonov pôsobil ako silný prvok v konfliktných líniiach až v neskoršom období. Miera nezamestnanosti tak zohrávala v spoločnosti významnú úlohu až od roku 1993, pričom jej hybným činiteľom bol práve koncom roka 1989 prijatý Balcerowiczov plán. Faktory vplývajúce na ekonomiku neboli len výsledkom transformovaného hospodárskeho systému, ale boli spôsobené aj vonkajšími svetovými vplyvmi, napr. krízou v Perzskom zálive.

Spektrum politických strán tak v úvodnej fáze môžeme rozdeliť na základe iných ako štandardných západných kritérií. Základné rozdelenie politických subjektov v prvej fáze

vývoja prebiehalo v rovine:

- *komunistické (postkomunistické) strany,*
- *solidaritné (postsolidaritné) politické strany,*
- *antikomunistické nesolidaritné politické strany,*
- *zmiešané a iné politické strany.*²⁰

Nesporne zaujímavým prerodom prešiel blok politických strán, ktoré viac ako štyridsať rokov utvárali politický systém celej krajiny. Ich sila a vplyv utvárania štátu sa počas tohto obdobia často menila, no v posledných rokoch svojej existencie nadobudol komunistický režim výrazne liberálnejší charakter ako v susedných komunistických krajinách. Zaujímavým javom pri tomto type politických strán bola ich premena z autoritatívneho a monopolného postavenia v systéme na časť demokratického spektra politických strán. Komunistické strany sa týmto spôsobom v podstate transformovali na veľké sociálno-demokratické ľavicové zoskupenia, s veľkým vplyvom, podporou a v neposlednom rade aj majetkom a zázemím. Ich transformácia a reforma sa pritom udiala veľmi rýchlo, čo podporuje tvrdenia, že reformné krídlo zohrávalo v strane už dlhšie obdobie kľúčové pozície.

Zvolenie Wojciecha Jaruzelskeho za prezidenta v Národnom zhromaždení len o jeden hlas, bolo ďalším evidentným signálom, že PZPR stratila svoj vplyv.²¹ Kontinuita ľudového Poľska pod vplyvom komunistickej strany tak nebola ďalej možná. Otázne zostáva či samostatná strana mala na kontinuite záujem. Po zvolení člena PZPR Czesława Kiszczaka za predsedu vlády sa bývalé satelitné strany ZSL a SD dohodli so Solidaritou na vytvorení nadstraníckej vlády na čele s Tadeuszom Mazowieckim, kde "solidaritné" subjekty získali viac ako 50 %-né zastúpenie. Takéto konanie bolo pre bývalú vládnu stranu obrovským prekvapením, avšak silové rezorty zostali aj naďalej, najmä kvôli obavám z krokov ZSSR, v rukách PZPR. Demonštrovanie autonómie ZSL a SD sa tak stalo začiatkom osamostatňovania týchto politických strán. Nástupom Mazowieckého vlády v auguste, resp. v septembri 1989 (menovanie, schválenie) sa datuje aj jeden z termínov vzniku III. republiky a vypustenie predikátu *ludowa*.²²

Taktiež oficiálne odbory *Ogólnopolskie Porozumienie związków zawodowych (OPZZ)*

²⁰ Nalewajko, E. (1997): *Budowanie partii politycznych: doświadczenia polskie*. In: Wasilewski, J. (red.): *Zbiorowi aktorzy polskiej polityki*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, s. 97,

²¹ Zvolenie W. Jaruzelského sa podarilo aj vďaka „Solidarite“, ktorá nemalo svojich poslancov poslala na krátkodobé dovolenky, aby tak znížila kvórum potrebné na zvolenie prezidenta, Ten mal byť určitou autoritou a rozhodcom v prípade sporov medzi politickými subjektami. Jeden poslanec za "Solidaritu" dokonca za Jaruzelského aj hlasoval.

²² Pozri: Kubát, M. (2006): *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století*. Institucionálně politická studie. Praha: Dokořán, s. 133.

- Celopolská dohoda odborových zväzov vyvíjali vo vzťahu k "Solidarite" po celý rok 1989 umiernenú politiku, kritika smerovala k bývalému mocenskému a hospodárskemu usporiadaniu. Príčinou tejto kritiky bola obava z odchodu väčšiny členov k iným odborovým organizáciám. Miera jej umiernenosti však skončila rovnako rýchlo, ako začala. Spomenutý Balcerowiczov ekonomický plán obnovy Poľska bol jednoducho pre ľavicovú časť spektra neprijateľný, nakoľko zabezpečenie a garanciu sociálnych záruk nemohla OPZZ vo svojom programe obísť. V jeseni 1989 prebehla vo vnútri strany PZPR diskusia týkajúca sa ďalšieho smerovania a transformácie zoskupenia na modernejší politický subjekt, schopný obstáť v nových podmienkach pluralitnej politickej súťaže. Koncom januára 1990 sa preto členovia Poľskej zjednotenej robotníckej strany (PZPR) dohodli na ukončení činnosti strany jej rozpustením. Na tom istom zjazde delegáti založili novú politickú stranu *Socjaldemokracju Rzeczypospolitej Polskiej* (SdRP) – Sociálnu demokraciu Poľskej republiky. Lídrom reformovanej strany sa stali Aleksandr Kwaśniewski a sekretárom Leszek Miller. Dôležitú úlohu v budúcnosti zohral fakt, že SdRP prevzala majetky, štruktúru, záväzky a aj elektorátne zázemie PZPR. Ukázalo sa, že silné ľavicové zoskupenie bez majetkového zabezpečenia nie je v Poľsku možné vytvoriť. Strana sa postupne ideologicky vyhranila, hlásila sa k regulovanému trhovému hospodárstvu, dôraz kládla na dodržiavanie ľudských práv a slobôd.²³ Úplne tak odmietla presadzovanie komunistickej ideológie a presadzovala demokratizáciu. Okrem hlavného prúdu časť reformistov, združená okolo Tadeusza Fiszbacha, nesúhlasila s transformáciou komunistickej strany a jej cieľom bol politický subjekt nezaťažený minulosťou. Predpokladom bola akceptácia takéhoto subjektu zo "solidaritného" tábora. Obidva subjekty po ukončení existencie parlamentného klubu PZPR oznámili vznik spoločného *Parlamentarnego Klubu Lewicy Demokratycznej* (PKLD) – Parlamentného klubu demokratickej ľavice, ktorého predsedom sa stal Włodzimierz Cimoszewicz. Jeho jednotu narušila už v apríli 1990 transformácia Fiszbachej skupiny na *Polsku Uniu Socjaldemokratyczną* (PUS) – Poľskú sociálno-demokratickú úniu a založenie nového nezávislého parlamentného klubu strany s Wiesławou Ziólkowskou na čele. Ich snahou bolo získanie časti reformných členov SdRP. Vznik *Związku Komunistów Polskich „Proletariat“* – Zväzu poľských komunistov „Proletariát“ mal pôsobiť ako apel na budovanie a zachovanie novej komunistickej strany. Protireformné krídlo však nemalo ku koncu pôsobenia v PZPR takmer žiadnu podporu a táto strana zostala marginalizovaným

²³ Pozri: Paszkiewicz, K. (red.): *Partie i koalicje III Rzeczypospolitej*. Wrocław: WUW 2000, s. 106-107.

zoskupením.²⁴

Zmena politiky „nového“ veľkého postkomunistického politického subjektu spočívala v snahe znovu nadobudnúť stratenú podporu. V komunálnych voľbách v roku 1990 mnohí jej členovia neboli oficiálne na kandidátnych listinách SdRP, ale na rôznych listinách. Táto stratégia predpokladala podporu bývalej komunistickej strany a jej členov. Ostatným testom pred parlamentnými voľbami sa mali stať prezidentské voľby. Vedenie Sociálnej demokracie Poľskej republiky (SdRP) sa rozhodlo navrhnúť za kandidáta nečlena SdRP Włodzimierza Cimoszewicza. Prezentácia jeho programu prebiehala na línii novej politickej strany SdRP - podporovania reforiem, pričom nechýbala ani obhajoba sociálnych istôt komunistického Poľska.²⁵ Vo vzťahu k cirkvi pôsobili prezentované postoje výrazne antiklerikálne, čím sa umocnil neskorší počiatok tretej konfliktnej línie - vzťah štátu a cirkvi. Hoci Cimoszewicz obsadil až štvrté miesto v prvom kole, cieľom tejto fázy vývoja sa predovšetkým stala stabilizácia voličskej základne a prezidentské voľby boli predprípravou postkomunistov na dôležitejšie prvé slobodné parlamentné voľby, ktoré mali rozhodnúť o budúcnosti „novej“ sociálnej demokracie v Poľsku. Ľavica si v nich overila svoju silu a zrejme pochopila, že roztrieštenie svojich síl si vo voľbách dovoliť nemôže. Postkomunistický tábor sa tak logicky musel spojiť do určitej volebnej koalície - *Sojuzsu Lewicy Demokratycznej* (SLD) - Zväzu demokratickej ľavice, kde pôsobili aj odbory a záujmové skupiny žien a mládeže.

Solidaritný tábor sa na politickej scéne začal utvárať po voľbách 1989, keď 22. júna 1989 zo zástupcov „Solidarity“ vznikol v Národnom zhromaždení *Obywatelski Klub Parlamentarny* (OKP) – Parlamentný občiansky klub, ktorého predsedom sa stal umiernený Bronisław Geremek. Ako už bolo spomenuté, „Solidarita“ bola ideologicky veľmi rôznorodým zoskupením združujúcim, od ľavicových prúdov, cez roľníkov až po kresťansko-demokratické a národné sily, väčšinu ideových prúdov štandardných demokracií. Hlavným spojivom týchto síl bola autorita Lecha Wałęsu.²⁶ V dobe po voľbách a po vzniku poslaneckého klubu, „Solidaritu“ reprezentovali Nezávislý samosprávny odborový zväz „Solidarita“ (NSZZ „S“), Parlamentný občiansky klub (OKP), Občiansky výbor (KO „S“), *Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników Indywidualnych „Solidarność“* (NSZZ RI „S“) – Nezávislý odborový zväz individuálnych roľníkov „Solidarita“, ako aj občianske

²⁴ Pozri: Kopeček, L. (2001): *Transformace středoevropských komunistických stran. Polský a maďarský příklad*. Středoevropské politické studie, roč. III 2001, č. 2, On: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=89> (15. 10. 2007).

²⁵ Pozri: Kubát: *Politika v Polsku po roce 1989*, s. 61.

²⁶ Słodkowska, I. (1997): *Partie i ugrupowania polityczne polskiej transformacji*. In: Wasilewski, J. (red.): *Zbiorowi aktorzy polskiej polityki*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, s. 9-88.

volebné výbory. Všetci, napriek liberálnej, kresťanskej, agrárnej alebo socialistickej ideológii, boli predovšetkým reformátormi systému. Veľkú autoritu mal OKP, ktorý ako jediný v parlamente reprezentoval demokratizačné názory spoločnosti. Primárnym cieľom solidaritných zoskupení bolo v prvom rade dosiahnutie politickej plurality v oblasti politického systému. Spornými otázkami zostali spôsob a rýchlosť dosiahnutia demokratizačných zmien. Etape rýchlej demokratizácie napomohol aj prezident Wojciech Jaruzelski, ktorý napriek značným kompetenciám takmer nezasahoval do chodu a rozhodnutí Mazowieckého vlády.

Koncom roka 1989 vyvstal problém reprezentácie celého solidaritného hnutia. Kuroňova koncepcia bipartizmu poľskej straníckej scény mala zachovať celú Solidaritu ako jednotný protipól voči PZPR, vedený lídrami KO „S“ a OKP. Druhý prúd okolo Jaroslawa Kaczyńskiego presadzoval multipartizmus, čím by sa mohli presadiť strany rôzneho ideologického a programového zamerania. V tom období jasne dominovala prvá koncepcia, aj vďaka Wałęsovej podpore. Na pozadí volieb do miestnych samospráv sa uskutočnil zásadný konflikt v „Solidarity“. Mazowiecki žiadal vytvoriť v hnutí jednoliatu stranícku štruktúru, ktorá by podporovala vládu, s čím ostro nesúhlasili Občiansky výbor (KO „S“) a občianske volebné výbory (základné miestne organizácie). Myšlienku vytvorenia veľkej strany na jar 1990 Wałęsa nakoniec zamietol z obavy rastúceho vplyvu elít okolo Mazowieckého. Prvé delenie „Solidarity“ nastalo už 12. mája 1990, keď Jarosław Kaczyński založil *Porozumienie Centrum* (PC) – Dohodu stredu. Pripojila sa k nemu časť solidaritného tábora, ako aj OKP, ktorá sa úplne nestotožňovala s krokmi Mazowieckého vlády a podporovala Wałęsu. Dôvodom založenia Dohody stredu (PC) bola v prvom rade pluralizácia verejného života a obava z návratu postkomunistov k moci za spojenia s ľavicovou časťou solidaritného tábora. Zásadne podporovali urýchlenie dekomunizácie krajiny, ako aj plne slobodné, demokratické, všeobecné, priame a tajné voľby do Sejmu a voľbu prezidenta občanmi. Dohoda stredu bola vlastne akousi Solidaritou v malom. Nachádzali sa tu rôzne liberálne, ľudové (v zmysle agrárne) a kresťanské prúdy, bez ľavicových zamerania. Za prvý cieľ si PC kládlo zvolenie Lecha Wałęsu za prezidenta Poľskej republiky v priamych prezidentských voľbách. Zásadným konfliktom sa stala koncepcia hrubej čiary za minulosťou,²⁷ konfliktná línia v straníckom spektre pravice vo vzťahu k dekomunizácii sociálnych štruktúr spoločnosti.

Na protest proti porážke koncepcie „Solidarity“ ako jednoliatej umiernennej politickej strany z KO demonštratívne odišli mnohí lídri (m. i. Geremek, Bujak, Kuroň, Frasyński).

²⁷ Paszkiewicz, K. (red.): *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000, s. 73.

V júli 1990 založili nové zoskupenie pod názvom *Ruch Obywatelski Akcja Demokratyczna* (ROAD) – Občianske hnutie Demokratická akcia, ktoré malo byť následníkom „Solidarity“. Charakterizovať ROAD je do značnej miery obtiažne, hoci ho tvoril liberálny prúd, pretože jednou z jeho hlavných ideí bola zároveň aj sociálna spravodlivosť, ktorú reprezentovala jedna z častí ľavicového prúdu „Solidarity“ združená okolo Zbigniewa Bujaka, neskôr *Ruch Demokratyczno-Spoleczny* (RDS) - Demokraticko-sociálne hnutie.

Ďalšie zoskupenia postupne sa vytvárajúce z KO predstavovali *Solidarność Pracy* – Solidarita práce, ktorá združovala ľavicový prúd (Bugaj, Modzelewski). *Forum Prawicy Demokratycznej* (FPD) – Fórum demokratickej pravice tvorilo konzervatívno-liberálny prúd, vodcami strany sa stali Aleksander Hall. *Partia Chrześcijańskich Demokratów* (PChD) – Strana kresťanských demokratov sa prezentovala ako pravicová strana kresťanskej orientácie, ktorá však bola v ekonomickej oblasti výrazne liberálna, na rozdiel od mnohých iných ideologicky podobných strán, ktoré boli za silnú ruku štátu. *Kongres Liberalno-Demokratyczny* (KLD) – Liberálno-demokratický kongres bol skupinou blízkou Dohode strediu a prevládali v nej záujmy Donalda Tuska či Jana K. Bieleckého. Táto strana mala zvláštny štatút už v „Solidarity“ a nadväzovala na liberálne hnutie v Gdaňsku osemdesiatych rokov. Osobitné miesto predstavovalo *Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe* (ZChN) – Národno-kresťanské zjednotenie, ktoré vzniklo dokonca už v decembri 1989, no zostalo spočiatku blízke „Solidarity“. Združovalo neliberálne solidaritné zoskupenia, napr. časť Hnutia mladého Poľska (RMP) alebo Macierewiczowu skupinu okolo Głosu. Počas predsedníctva Wiesława Chrzanowského sa z neho utvorila strana s výraznou kresťansko-národnou orientáciou, dokonca až radikálneho fundamentalistického typu, s typicky konzervatívnymi prvkami. Základnou zložkou ich svetonázoru a kultúry boli národ a cirkev.

Úplný rozkol v solidaritnom tábore nastal pred a počas prezidentských volieb v roku 1990. Spor sa odohral v prvom rade v línii Wałęsa - Mazowiecki, silná osobnosť – vykonávateľ reforiem. Rozpor medzi nimi označovaný aj ako „vojna hore“, odštartoval rozbitie postsolidaritného tábora a došlo k triešteniu hlasov elektorátu. Rozdelené a slabé strany už takmer nespĺňali úlohy reprezentanta spoločenských vrstiev a ani neobhajovali ich záujmy.²⁸ Zo solidaritného prúdu kandidovali podľa očakávania Lech Wałęsa aj Tadeusz Mazowiecki. Wałęsovými prívržencami v týchto voľbách boli PC, PChD, KLD a ZChN. Očakávaná podpora prišla aj od NSZZ „S“ a roľníckej „Solidarity“ (NSZZ RI „S“).²⁹ Miera

²⁸ Słodkowska, I.: *Partie i ugrupowania polityczne polskiej transformacji*, s. 34

²⁹ Lecha Wałęsu podporili aj iné politické strany, združenia a skupiny, ale na tomto mieste sa venujem len solidaritnému tábore. Kvôli výraznejšiemu odlišeniu ho podporovali aj bývalé satelitné zoskupenia PZPR (najmä

Mazowieckého podpory nebola až taká široká. Podporovali ho najmä Občianske hnutie Demokratická akcia (ROAD), Fórum demokratickej pravice (FPD) a Solidarita práce. Nezanedbateľnou podporou boli určite *Gazeta Wyborcza* a *Tygodnik Powszechny*. Možnosť, že by sa títo kandidáti nestretli v druhom kole prezidentských volieb si nepripúšťal takmer nikto. No napriek očakávaniam, nečakaný úspech nezávislého Stana Tymińskiego zahatal cestu Mazowieckému do druhého kola, naposledy zjednotil solidaritný blok a paradoxne urýchlil jeho rozklad. Všetky politické subjekty „Solidarity“ Okrúhleho stola podporili Wałęsu (vrátane cirkvi a médií) a tak sa druhé kolo skončilo jednoznačne.

Prezidentské voľby boli určitým barometrom podpory politických strán. Najväčšia podpora sa dostávala „práve“ rozbitému solidaritnému bloku. Už v období medzi prvým a druhým prezidentským kolom podala demisiu Mazowieckého vláda. Zo svojich volebných výborov, ROAD a FPD utvoril Mazowiecki novú politickú stranu *Uniu Demokratyczną* (UD) – Demokratickú úniu. Cieľom vzniku Demokratickej únie (UD) sa stala potreba integrácie elektorátu podporujúceho Mazowieckého. UD bola zložená z členov s rôznymi ideologickými názormi, preto sa vyznačovala centristickými postojmi. Tvorili ju tri frakcie, ktoré predstavovali bývalé strany. Sociálno-liberálna frakcia (bývalý ROAD) požadovala sekularizáciu, zasahovanie štátu v sociálnej oblasti, čím vlastne predstavovala unionistickú ľavicu. Frakcia demokratickej pravice (bývalé FPD) presadzovala trhové hospodárstvo, decentralizáciu a kládla dôraz na kresťanské hodnoty. Tretiu časť tvorila frakcia zelených, ktorá štandardne presadzovala postmateriálne hodnoty. Spoločným cieľom všetkých troch frakcií bola demokratizácia spoločnosti a integrácia do euro-atlantických štruktúr, čo je z pohľadu doby vzniku (ustanovujúci snem – máj 1991) zaujímavou zložkou programu.

Po Mazowieckeho demisii prezident Wałęsa vymenoval vládu Jana Krzysztofa Bieleckého (KLD). Podobne ako predchádzajúci kabinet, aj tento mal výrazne nadstranícky charakter a tvorili ho prorezidentské zoskupenia KLD, PC a ZChN, avšak aj štyria nestraníci z bývalého kabinetu (m. i. Balcerowicz, Skubiszewski). Nezávislý samosprávny odborový zväz „Solidarita“ (NSZZ „S“) si vo februári zvolil nového predsedu, ktorým sa stal Marian Krzaklewski, ostro vystupujúci proti reštrikčnej politike vlády a zníženiu životnej úrovne obyvateľstva. Predčasné voľby naplánované na október 1991 (aj z dôvodu nereprezentatívnosti parlamentu) zastihli politické strany, ktoré sa utvorili zo solidaritného bloku, úplne roztrieštené. Hlavnou príčinou ich delenia neboli ani tak ideologické rozpory, ako by sa podľa rôznorodosti týchto subjektov zdalo, ale osobné konflikty a nenaplnené

ambície lídrov.

Výrazne odlišné stanoviská voči komunistickej strane, jej režimu a spôsobu transformácie politického systému, ako aj voči „Solidarite“ a jej politickému tábore, zaujímali politické strany, ktoré nemali až takú silnú podporu spoločnosti. Hoci žiadne exilové a výrazne antikomunistické hnutie kontraktový mandát nezískalo, politické strany to nevnímali ako neúspech a začali sa postupne etablovať na politickej scéne, pričom hlavným trňom v oku bolo zvolenie Jaruzelského za prezidenta Poľska. Výrazným spôsobom sa im podarilo radikalizovať politickú scénu, keď žiadali zrušenie PZPR, nové voľby či okamžitý odchod sovietskych vojsk z krajiny. V tomto smere aktivitami hýrili predovšetkým KPN a Bojujúca Solidarita (SW). Prúdy Poľskej socialistickej strany videli najväčší problém predovšetkým v zlej sociálnej politike, týmto stanoviskom sa približovali k bývalým komunistom a požadovali nápravu vzniknutého stavu. Žiadna z týchto politických strán však v rokoch 1989-1991 nedokázala výrazne konkurovať vplyvu „Solidarity“. Nemala utvorené dostatočné štruktúry, navyše verejnosť sa stotožňovala s reformami Mazowieckeho vlády. Liberálna *Unia Polityki Realnej* (UPR) - Únia reálnej politiky Korwina-Mikkeho sa naopak najviac približovala k "solidaritnému" tábore. Na fungovanie Kresťansko demokratickej strany práce (ChDSP) ako najsilnejšej kresťanskej strany autorita Siła-Nowického stačiť nemohla. Konkurencia zo strany postsolidaritných kresťanských strán sa neustále zvyšovala a zmätok voličov v orientácii medzi nimi takisto. Slabosť antikomunistických nesolidaritných politických strán najlepšie dokazuje fakt, že limit účasti (100 tisíc podpisov) v prezidentských voľbách, okrem verejnosti dlhšie známeho Leszka Moczulského z KPN, nesplnil ani liberál Korwin-Mikke (UPR), ani Siła-Nowicki (ChDSP) a nepodarilo sa to ani Kornelovi Morawieckemu z *Partii Wolności* (Strany slobody), pokračovateľky Bojujúcej Solidarity (SW).³⁰ Leszek Moczulski tieto voľby, podobne ako všetci ostatní kandidáti, vnímal ako prezentáciu programu vlastnej strany, čo sa mu napriek poslednému miestu (šiestemu) v prvom kole veľmi dobre podarilo. Program KPN však nebolo možné zaradiť na pravo-ľavé spektrum a to predovšetkým v ekonomickej oblasti. Mal totiž väčšinu prvkov centrálne riadeného hospodárstva, pričom nevylučoval trhovú ekonomiku. Silný tradicionalizmus a nacionalizmus jednoznačne zaraďoval túto stranu na pravé spektrum.³¹

Ako najsilnejšia alternatívna strana sa javil tretí prúd názorového spektra. Silne centristická Poľská ľudová strana (PSL) sa snažila zmierňovať antagonistické pozície socio-ekonomických konfliktov solidaritných a postkomunistických zoskupení. Zdenené štruktúry

³⁰ Pozri: Kubát.: *Politika v Poľsku po roce 1989*, s. 58.

³¹ Pozri: Paszkiewicz, K. (red.): *Partie i koalicje polityczne III. Rzeczypospolitej*, s. 23-24.

po ZSL umožnili strane rozvinúť svoje voličské zázemie a historická minulosť jedinej protikomunistickej povojnovej domácej sily vytvorili zo strany akýsi hybrid, ktorý však vcelku úspešne fungoval. Konkurencia v roľníckom politickom hnutí po kontraktových voľbách bola veľká (PSL, NSZZ RI „S“), čo primälo ZSL k odlíšeniu svojej politiky a zbaveniu sa prívlastku „satelitnej“ strany. V novembri 1989 začala Zjednotená ľudová strana (ZSL) fungovať ako *Polskie Stronnictwo Ludowe – „Odrodzenie“* (PSL „O“) – Poľská ľudová strana – Obnova. Spojenie PSL „O“ s exilovou Poľskou ľudovou stranou (PSL "wilanowskie") pod názvom PSL sa uskutočnilo na Kongrese Jednoty 5. mája 1990. Menšia exilová skupina sa však nestotožnila so zjednotením a kvôli odlíšeniu používala prívlastok – PSL „Mikołajczykowskie“ (Mikołajczykova PSL). Predsedom Poľskej ľudovej strany (PSL) sa stal paradoxne človek zo solidaritného tábora a poslanec Roman Bartoszcze, ktorý mal podľa straníckych špičiek čo najlepšie predstavovať nezávislosť subjektu. Poľská ľudová strana sa mohla opierať predovšetkým o vidiecke obyvateľstvo a vidiecke organizácie (mládež, rôzne spolky). Nadväzovala na tradície roľníckeho hnutia, ktoré boli určitou kombináciou demokratického socializmu, agrárizmu a doktríny katolíckej cirkvi. Základom však boli demokratické hodnoty a ochrana základných ľudských práv a slobôd. Bartoszcze taktiež kandidoval za PSL v prvých prezidentských voľbách. Pevné zjednotenie vidieckych hlasov malo vyvrcholiť vo volebnom roku 1991. Poľská ľudová strana (PSL), PSL „Solidarita“, PSL „Mikołajczykowskie a dokonca aj roľnícka „Solidarita“ (NSZZ RI „S“) vytvorili silnú ľudovú agrárnu stranu *Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe* (Poľská ľudová strana – Ľudová dohoda). Už v júli 1991 však Poľská ľudová strana zo zoskupenia vystúpila, pričom konflikt vo vnútri strany skončil odchodom predsedu Bartoszczeho. Zjednotenie komunistického tábora so solidaritným a exilovým teda úplne nenastalo, orientácia samotnej Poľskej ľudovej strany (PSL) však mala od tej komunistickej veľmi ďaleko. Samotná PSL do volebnej kampane vstúpila s roľníckymi a agrárnymi záujmovými skupinami, s prívlastkom *Sojusz Programowy* (Programový zväz). Komunálne voľby sa stali poslednou výraznejšou prezentáciou Demokratickej strany (SD) a čoraz viac sa ukazovalo, akú úlohu tvorili „satelitné“ zoskupenia v komunistickom režime. Fakticky nulový vplyv na rozhodnutia a zložitú hľadanie si identity v novom usporiadaní len utvrdzovali ich pozíciu existencie z vôle moci. Obtiažnosť nájdenia si miesta upevňovala aj ťažká pozícia v politickej izolácii.

Vznik politických strán pred voľbami nie je javom nijako neobvyklým. Novovzniknuté subjekty nebolo možné zaradiť ani do jedného z transformačných táborov.

Tymińskiego Partia „X“ bola výsledkom úspešnej kampane. *Polska Partia Przyjaciół Piwa* (PPPP) – Poľská strana priateľov piva sa mala stať marginalizovaným subjektom, bez nejakej ideologickej náplne. Ekologické zoskupenia, na západe orientujúce sa na postmaterializmus, v Poľsku zakladali nacionalisti s výrazne antisemitskými postojmi. Rôzne regionálne a menšinové zoskupenia situáciu ešte viac zneprehľadňovali. ZChN zo "solidaritného" prúdu nakoniec celkom nezmyselne kandidovalo vo Volebnej katolíckej akcii (WAK). Všetky tieto javy svedčili o nevyhranenosti politických strán.

Zmena väčšinového volebného systému na pomerný mala zabezpečiť čo najväčšiu reprezentatívnosť. Aj v prípade týchto volieb fungovali dva druhy volebných obvodov. V 37 regionálnych obvodoch sa volilo 391 poslancov. Na zaregistrovanie takýchto volebných listín bola potrebná petícia s min. 5 tisíc voličmi s trvalým bydliskom v danom volebnom obvode. Ich veľkosť sa pohybovala od 7 do 17 mandátov. V prípade prekročenia 50 tisíc podpisov alebo zaregistrovania subjektu v 5 volebných obvodoch mala kandidujúca strana možnosť predložiť celoštátnu kandidátku. V celoštátnom obvode sa volilo 69 poslancov. Tento obvod slúžil ako poistka pre stranícke špičky väčších politických zoskupení, aby sa kvalifikovali do Sejmu. Volebný systém do Sejmu v roku 1991 označil poľský politológ Andrzej Antoszewski za systém s maximálnym propročným účinkom³², charakterizovaný predovšetkým Hare-Niemeyerovou metódou, metódou najvyššieho zostatku, vo volebných obvodoch. Pri celoštátnom obvode bol potrebný zisk 5 % voličskej podpory a minimálne 5 mandátov v regionálnych obvodoch, aby strana získala možnosť uchádzať sa o celorepublikové mandáty. Vybraná modifikovaná Saint-Laguëova metóda v celoštátnom obvode zabezpečovala maximálnu proporčnosť systému. Výraznou chybou celého zákona bol nízky podiel podpory voličov pri zaregistrovaní politickej strany vo volebnom obvode. Politické strany tak nemuseli kalkulovať a správať sa racionálne, ale každá mohla ísť do volieb samostatne, hoci v každom obvode v inej koalícii.

Občan mal jeden hlas, ktorý mohol odovzdať jednej kandidátke a na nej musel uviesť jedného kandidáta. Navyiac absencia akéhokoľvek volebného prahu zaručila výraznú fragmentáciu a nestabilitu politickej scény. Bola však zaručená takmer absolútna reprezentatívnosť názorových prúdov v spoločnosti. Pre úplnosť je potrebné poznamenať, že voľby do Senátu sa konali väčšinovým systémom jednoduchej väčšiny vo viacmandátových volebných obvodoch. Voľby do Senátu, kvôli jeho slabým kompetenciám, neboli pre utváranie politického systému až také dôležité, napriek tomu aj ony dokazujú roztrieštenosť

³² Antoszewski, A. (red.): *Ewolucja polskiego systemu politycznego po 1989 roku w świetle komparatystycznej teorii polityki*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994, s. 56.

politickej scény a celkovú fragmentáciu Národného zhromaždenia.

Tabuľka č. 2³³: Výsledky volieb do Sejmu a Senátu z 27. októbra 1991

Politické zoskupenie	Mandáty (Sejm)	Mandáty (Senát)	Spolu	% mandáty Sejm	% mandáty spolu
Demokratická únia (UD)	62	21	83	13,48	14,82
Zväz demokratickej ľavice (SLD)	60	4	64	13,04	11,43
Katolícka volebná akcia (WAK) - ZChN	50	9	59	10,87	10,54
PSL - Programový zväz (PSL-SP)	50	9	59	10,87	10,54
Konfederácia nezávislého Poľska (KPN)	51	4	55	11,09	9,82
Občianska dohoda strediu (POC)	44	9	53	9,57	9,46
Liberálno-demokratický kongres (KLD)	37	6	43	8,04	7,68
NSZZ "Solidarita" (NSZZ "S")	27	11	38	5,87	6,79
Ľudová dohoda (PSL-PL)	28	7	35	6,09	6,25
Poľská strana priateľov piva (PPPP)	16	0	16	3,48	2,86
Mniejszość Niemiecka (MN)	7	0	7	1,52	1,25
Strana kresťanských demokratov (PChD)	4	3	7	0,87	1,25
Kresťanská demokracia (ChD)	5	1	6	1,09	1,07
Solidarita práce	4	0	4	0,87	0,71
Únia reálnej politiky (UPR)	3	0	3	0,65	0,54
Strana X ("X")	3	0	3	0,65	0,54
Demokraticko-sociálne hnutie (RDS)	1	0	1	0,22	0,18
Demokratická strana (SD)	1	0	1	0,22	0,18
Kresťansko-sociálna únia (UChS)	1	0	1	0,22	0,18

Zdroj: spracované podľa: Kubát, M.: *Politika v Polsku po roce 1989. Volby, volební systémy a jejich politické konsekvence*, s. 69-70; Antoszewski, A. (red.): *Ewolucja polskiego systemu politycznego po 1989 roku w świetle komparatystycznej teorii polityki*, s. 56

Do volebnej kampane sa zapojilo okolo 111 politických strán, vystupujúcich samostatne či v koalíciách. Bolo zaregistrovaných 82 volebných výborov, z toho len 29 malo celoštátnu pôsobnosť. Veľká väčšina týchto zoskupení bola zaregistrovaná len v jednom-jedinom volebnom obvode. Konfliktné línie medzi stranami prebiehali nasledovne. Vzťah k minulosti najviac odlišoval postkomunistické a postsolidaritné strany. Snaha o presadenie svojich pozícií mala za následok témy dekomunizácie a lustrácie. Umiernená politika UD a KLD smerovala najmä k eliminovaniu zodpovedných osôb za komunistické zločiny a chyby.

³³ V tabuľke nie sú obsiahnuté všetky strany, ktoré získali mandáty, ale len tie najrelevantnejšie. Vyznenie tabuľky má poukázať na skutočnosť, že ani senátny väčšinový systém by v prípade volieb úspech neprinesol, nakoľko fragmentácia politických subjektov bola veľká.

Radikálne zmeny a zúčtovanie s poprednými činiteľmi strany, armády, polície a štátnej správy boli hlavnými znakmi PC, ZChN a KPN. Politika postkomunistických zoskupení bola logicky oportunistická voči obidvom návrhom. Socio-ekonomické paradigmy sa udiali najmä v otázkach vlastníckych práv a finančnej politiky. SLD, ako aj solidaritné RDS a Solidarita práce zotrvali na koncepcii sociálnych funkcií štátu a práva pracujúcich na podiel z privatizácie, pričom za slobodné trhové hospodárstvo s dočasnými paternalistickými funkciami boli zvyšné solidaritné subjekty. Subjekty, podporujúce v prezidentských voľbách Wałęsu, fungovali aj na podklade ďalšieho systémového rozporu, ktorým bol spor o formu vlády. Ostatnou konfliktnou líniou sa stal klasický vzťah cirkev-štát, kde ZChN a PC boli za čo najširšiu inštitucionalizáciu cirkvi do života štátu, PChD, UD a liberálne KLD za súbežné fungovanie cirkvi popri štáte a ľavica zastávala antiklerikálne názory.³⁴ Môžeme však skonštatovať, že prvé slobodné voľby do Sejmu sa uskutočnili v atmosfére osobnej nenávisťi jednotlivých kandidátov a neexistencia volebného kvóra nenútila žiadny politický subjekt k taktizovaniu, resp. k nejakej forme dohody znepriatelených politikov.

Široké spektrum politických strán zúčastňujúcich sa volieb malo za následok nerozhodného a dezorientovaného voliča, k čomu dopomohla veľká fragmentácia politickej scény. Určitým prekvapením bola nízka volebná účasť (len 43, 2 %). Spočívala najmä vo vyostrovaní negatívne zameranej volebnej kampane, no predovšetkým v rozčarovaní z konfliktov na politickej scéne. Slabé výsledky exilových subjektov svedčili o ich slabom etablovaní na poľskej politickej scéne. Slabá podpora pre Demokratickú úniu (UD) a Zväz demokratickej ľavice (SLD) (len 13 % mandátov), sa stali príčinou vysokej fragmentácie v Sejme. Dve najsilnejšie strany teda získali len 26,5 % mandátov v Sejme, čo svedčilo o obrovskej dekoncentracii systému politických strán. Samotný fakt, že sa do Sejmu dostalo 29 politických zoskupení, bol svedectvom reprezentatívnosti názorov v spoločnosti, no nie predpokladom pre stabilizáciu politických strán. Mobilizácia ľavicovej (postkomunistickej) časti spektra priniesla do určitej miery úspech. Označiť nejaké zoskupenie za víťaza volieb by bolo príliš trúfalé. Miera frakcionalizácie stranického systému dosahovala až index 0,92, čo predstavovalo veľmi sfragmentizovaný multipartizmus.³⁵ Slabý bol aj priestor pre koaličný potenciál jednotlivých strán. Izolovanými zoskupeniami sa stali Zväz demokratickej ľavice (SLD) z dôvodu politickej minulosti, KPN kvôli prehnaným požiadavkám na obsadenie

³⁴ Pozri: Alberski, R.; Jednaka, W. (1994): *Wybory prezydentskie i parlamentarne - jedność czy różnorodność funkcji politycznych?* In: Antoszewski, A. (red.): *Ewolucja polskiego systemu politycznego w świetle komparatystycznej teorii polityki*. Wrocław: WUW, s. 75-76.

³⁵ Pozri: tamtiež, s 80.

vládných postov a prekvapujúco aj Nezávislý samosprávny odborový zväz „Solidarita“, ktorý odmietal spoluprácu a krytie podpory politických strán v Národnom zhromaždení.

Až jedna tretina Sejmu tak zostala izolovaná a nemohla napomôcť stabilizácii stranického systému. Malé strany s malou podporou znefunkčňovali parlament ešte viac. Veľké strany v podstate neexistovali. Druhým dôvodom pre nestabilitu spektra politických strán a celého systému sa javili dôsledky rozporov v solidaritnom tábore. Najmä kvôli nim nebolo možné utvoriť stabilný pluralitný politický systém. A samozrejme vládu s podporou väčšiny v Sejme.

Reprezentatívna menšinová nestabilita

Po načrtnutí dôvodov a možností členenia strán podľa sporných bodov politického usporiadania je potrebné sa bližšie zamerať práve na programové línie konfliktov politických subjektov. Dominovali v nich tri základné sporné okruhy otázok, ktoré delili politickú scénu v transformačnom období. Tieto konkrétne okruhy tém boli v danej dobe jednoznačnými bodmi, kvôli ktorým sa členila štruktúra elektorátu a ťažili z toho predovšetkým politické strany.

V sociálno-ekonomickom rozpore dominovali prevažne otázky smerujúce a spojené s budúcim usporiadaním hospodárstva a sociálneho zabezpečenia. Vo volebnej kampani v roku 1991 nezohrával tento rozpor zásadnú líniu štiepenia medzi politickými subjektami, hoci sa v nich začali formovať počiatky budúceho smerovania politických strán v tejto oblasti. Sociálno-ekonomický rozpor mal najbližšie k deleniu na ľavicu a pravicu, pričom bolo možné pobadať dve výrazne rozdielne programové koncepcie. Ľavicová koncepcia stratégie ekonomického rozvoja v tejto oblasti kládla dôraz na uskutočnenie sociálneho modelu trhového hospodárstva, rozšírenie ochranných a paternalistických funkcií štátu v sociálnej sfére, zasahovanie do trhových mechanizmov a kombináciu štátneho a súkromného vlastníctva. Ako už bolo spomenuté, hlavnými zástancami tejto koncepcie boli Sociálna demokracia Poľskej republiky (SdRP) (celá koalícia SLD), ale aj obidve agrárne koalície PSL-SP, PSL-PL a nacionalistická Konfederácia nezávislého Poľska (KPN). V prípade obidvoch postkomunistických politických strán sa v prvej fáze transformácie spoločnosti jednalo o obhajobu a najmä o získanie podpory robotníckej, resp. roľníckej časti elektorátu. Postkomunistickej koalícii SLD táto stratégia nakoniec úspech nepriniesla, keďže väčšiu

podporu robotníckej sociálnej vrstvy získala KPN.³⁶ Silná ruka štátu v ekonomickej oblasti teda viac vyhovovala stranám, ktoré bránili určité sociálne vrstvy, resp. to deklarovali.

Pravicová liberálna koncepcia, aj s podporou konzervatívnych politických strán, bola naopak zviazaná so zoskupeniami postsolidaritného tábora, ktoré sa usilovali uskutočňovať reformy trhu a ekonomiky podľa Balcerowiczovho plánu. Hlavnými bodmi tejto koncepcie bolo spomenuté dokončenie protrhových reforiem, zníženie vplyvu zasahovania štátu do ekonomických vzťahov, vytvorenie podmienok pre príchod zahraničných investorov a v neposlednom rade komplexná privatizácia, s celkovou čo najnižšou mierou inflácie v ekonomike krajiny. Sociálno-ekonomický rozpor sa ukázal v transformačnej fáze spoločnosti a systému málo zásadný a rozhodujúci pri utváraní vzťahov medzi politickými subjektami. Aj politické strany s rozdielnymi koncepciami sa v tejto oblasti sa dokázali, v záujme stabilizácie politickej scény, dohodnúť na chode spoločnosti.

Konfliktná línia v otázke vzťahu k minulosti sa utvárala už od samotného zrodu politického zriadenia v Poľsku. Prejavila sa predovšetkým v otázke komplexného fungovania politického systému, či má Poľská republika fungovať ako parlamentný alebo prezidentský typ demokratického zriadenia. Konflikt sa prejavil pri koncepciách formovania vzťahov medzi výkonnou a zákonodarnou mocou. Silné prezidentské zriadenie by logicky odsunulo vplyv politických strán na okraj rozhodovacieho procesu, na čom nemali záujem ani lídri „proprezidentského“ systému. Rozpor sa odohrával predovšetkým v koncepcii utvárania vzťahov a v otázke kompromisov ohľadom prezidentským kompetencií. Navyše tu vyvstal problém politickej minulosti prezidentského "sanačného" systému v Poľsku, ktorý mal výrazné autoritatívne a totalitné prvky a tak obava z obnovy takéhoto typu systému evokovala u mnohých politických predstaviteľov záporné antidemokratické črty prezidentskej formy vlády.

Zástancovia prezidentského systému skôr zdôrazňovali potrebu utvorenia dualistickej výkonnej moci, ktorá by v prípade nestability (a fragmentácie) spektra politických strán zabezpečovala nezávislosť vlády od podpory v Národnom zhromaždení. Vláda by tak zostala stabilne fungovať a zabezpečovala by chod potrebných reforiem. Rozpor v oblasti prezidentských kompetencií zohral dôležitú úlohu v procese utvárania a stabilizácie politických strán. Za parlamentnú formu demokratického zriadenia spoločnosti sa vyslovovali postkomunistické strany a koalície (SLD, PSL). Podpora takéhoto typu smerovala rovnako aj z oblasti Mazowieckeho Demokratickej únie (UD), ktorá sa výrazne angažovala na oslabení

³⁶ Jednaka, W.: Proces kształtowania się systemu partyjnego w Polsce po 1989 roku, s. 131

prezidentských právomocí. Dôvodom bol osobný konflikt s vtedajším prezidentom Lechom Wałęsom.

KPN, Národno-kresťanské zjednotenie (ZChN) a strany združené v Občianskej dohode strediu (POC), sa naopak vyjadrovali za tzv. semiprezidentský systém. Na uskutočnenie ich koncepcie však absentovala potrebná silná politická podpora v Národnom zhromaždení. Pri veľkej proporcionalite politického spektra totiž nebolo možné uskutočniť takýto typ vlády, keďže neexistovala veľká politická strana so stabilnou podporou a ani bipolárny systém politických strán, ktoré by za určitých okolností umožňovali sformovanie semiprezidentského systému. Koncepcia politických subjektov tak v danom momente pôsobila ako pokus o integráciu prowałęsovských voličov. Najmä Kaczyńského Dohoda strediu (PC) sa v počiatočnom období transformácie stavala do pozície prezidentskej strany, ktorá obhajovala, bránila a podporovala Wałęsove záujmy a iniciatívy. Celý politický rozpor a obhajoba koncepcií boli založené v prvom rade na osobných vzťahoch, konfliktoch a sporoch medzi jednotlivými politickými stranami a prezidentom. Wałęsa totižto nebol ochotný plniť pasívnu úlohu svojho predchodcu Jaruzelského a robiť politickým stranám arbitra. Chcel sa aktívne spolupodieľať na tvorbe a transformácii politického systému.

Hodnotový rozpor politických strán zahŕňal v sebe dva dôležité okruhy vzťahov, ktoré sa najvýraznejšou mierou podieľali na procese ideologizácie a členenia politickej scény v transformačnom období utvárania politických zoskupení. Vzťah politických strán k problematike vysporiadania sa s minulosťou a štiepenie štát-cirkiev boli najjasnejším a najcharakteristickejším znakom odlíšenia medzi politickými subjektami. Zároveň boli aj najjednoduchšou formou identifikácie pre voliča. Jedným z hlavných motívov politickej súťaže v prvotnej etape nebola ani tak idea urýchlenia dekomunizácie spoločnosti, pričom práve tento bod výrazne rozdeľoval politické elity, ako skôr spätosť a vzťah politických strán k cirkvi.

Lavicové zoskupenia (SLD, PUS, PPS, Solidarita práce) orientovali svoje názory do pozície neutrálnosti štátu v otázke náboženského vierovyznania, pričom však jasne definovali svoj antiklerikálny postoj. Za úplné oddelenie cirkvi od štátu sa, ako prvá postsolidaritná strana, vyjadril Liberálno-demokratický kongres (KLD). Na opačný pól názorovej línie sa stavali kresťanské pronárodné politické subjekty. ZChN dokonca obhajovalo ideu náboženského katolíckeho štátu, v ktorom by sa normy kresťanskej morálky a desatora zhodovali čo najviac so zákonmi a právom. Väčšina kresťansko- -demokratických politických strán sa však s takýmito fundamentalistickými názormi nestotožňovala

a presadzovala čiastočnú sekularizáciu (PC, PChD a iné). Zvláštnu pozíciu v tomto konflikte zohrávali ľudové (agrárne) strany (z nich najmä PSL-SP), ktoré síce podporovali kroky smerujúce k sekularizácii cirkvi od štátu, s ich deklarováním to však až také jednoznačné nebolo. Uchovanie podpory vidieckeho obyvateľstva si totižto vyžadovalo značnú politickú obratnosť, takže PSL sa k danej problematike jednoznačne nevyjadrovala a vyhýbala sa jej. Hoci bol hodnotový rozpor v otázke cirkev-štát zásadný, proces transformácie aj v tomto prípade donútil politické strany z rôzneho názorového spektra presadzovať niektoré otázky, mimo tohto vzťahu, spoločne.

Transformačný proces odohrávajúci sa v postkomunistických krajinách priniesol pre politické strany mnohé špecifiká, s ktorými sa politické zoskupenia v západnej Európe nestretli. Na základe týchto špecifických faktorov sa do členenia politických strán na ľavicu a pravicu pridávali určité charakteristiky, ktoré by lepšie umožnili začleniť program a správanie politických subjektov na pravo-ľavé spektrum. Medzi ne patrili aj už vyššie spomenuté tri konfliktné línie. V postkomunistických krajinách teda pod pojmami ľavica a pravica, vzhľadom na špecifický vývoj, môžeme rozlišovať tieto znaky pre jednotlivé časti politického spektra.

Ľavicu charakterizoval:

- *sociálny model trhového hospodárstva, s kontrolou a dohľadom zo strany štátu nad strategickými odvetvami,*
- *zachovanie sociálnych programov, dôchodkový systém formou distribúcie a vyrovnávania dôchodkov,*
- *forma univerzalizmu, teda podpora procesu integrovania do medzinárodných politických a hospodárskych štruktúr,*
- *sekularizácia cirkvi od štátu,*
- *orientácia na mestského voliča a technologizáciu spoločnosti,*
- *akceptovanie politickej funkcie odborových zväzov,*
- *podčiarkovanie dôležitosti občianskych práv a slobôd, ideálov rovnosti, slobody a spravodlivosti,*
- *individualizmus a preferovanie modernej koncepcie spoločnosti.³⁷*

³⁷ Antoszewski, A.; Herbut, R.: *Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej.*

Podľa nového usporiadania vzťahov v transformujúcich sa krajinách, identifikácia pravice sa zakladala najmä na:

- *trhovom hospodárstve, a čo najmenšej miere zasahovania do kontroly trhu,*
- *negatívnom vzťahu k sociálnym programom,*
- *neochote integrovať sa do politických a hospodárskych medzinárodných štruktúr, predovšetkým z obavy straty národnej identity, štátnej suverenity a nezávislosti,*
- *podpore cirkvi a náboženskej morálky, presadzovaní kresťanských tradičných hodnôt,*
- *agrárnej orientácii, v ktorej je zahrnutá aj ochrana roľníkov pred medzinárodnou trhovou súťažou,*
- *podpore obchodných záujmových organizácií,*
- *dôraze na zabezpečovaní poriadku v spoločnosti,*
- *kolektivismu a úlohe tradičných spoločenstiev založených na báze hodnôt solidarity a kresťanskej morálky.*³⁸

Samozrejým faktom však zostáva, že takáto ideálna schéma, načrtávajúca zaradenie politických strán na pravo-ľavé spektrum, nie je takisto univerzálna. Niektoré zoskupenia sa dajú zaradiť v rozdielnych kritériách na obidva póly. Niektoré utvárajú zmiešané programové hodnoty. Takéto politické strany môžeme charakterizovať aj ako centristické alebo stredové strany.

Najväčším nedostatkom uvedeného členenia spektra politických strán zostáva jeho neuniverzálnosť pre všetky transformujúce sa politické systémy. Jednotlivé kritériá sú vytvorené na základe konkrétnych politických strán a skúseností, ktoré sú však v každej krajine rozdielne. Preto môžeme pobaď určitý rozpor medzi pravicovými stranami v otázke trhového hospodárstva, keď sú na jednej strane za trhovú hospodárstvo v čo najširšej miere, na druhej strane však chránia roľníkov pred medzinárodnou konkurenciou, čím trh vlastne obmedzujú.

Štruktúra spektra politických strán naďalej prebiehala na línii postsolidaritných, postkomunistických, nekomunistických nesolidaritných a zmiešaných (resp. iných) politických strán. Po neúspešných pokusoch Bronisława Geremka (UD) a Jana Olszewskeho

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1998, s. 141

³⁸ Antoszewski, A.; Herbut, R. (1998): *Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 141

(PC) o zloženie novej vlády, sa nakoniec predsa len podarilo nájsť dostatočnú podporu v Sejme. Druhý pokus Jana Olszewskeho priniesol úspech a postsolidaritný tábor opäť zostavil vládu. Jej členmi boli Dohoda stredu (PC), spolu s celou koalíciou POC, Kresťansko-národné zjednotenie (ZChN), Strana kresťanských demokratov (PChD) a zmiešaná, no väčšinou zo „Solidarity“ pochádzajúca, Poľská ľudová strana – Ľudová dohoda (PSL-PL). Koalícia týchto zoskupení začala svoju činnosť 6. decembra 1991, no už od samého začiatku sa medzi nimi objavovali sporné otázky. Presadzovanie liberálnych ekonomických reforiem nepokračovalo požadovaným tempom a hlavným bodom politickej reality sa stalo vysporiadanie sa s komunistickou minulosťou. Kresťansko-konzervatívne zoskupenia tvoriace vládu boli hlavnou príčinou zbrzdzenia reforiem. Zaujímavým prerodom prešla hlavne Kaczyńskeho Dohoda stredu (PC). Od podpory vplyvu prezidenta Wałęsu sa situovala až do výraznej antipatie voči tomuto predstaviteľovi štátnej moci. Vzájomná nevraživosť predstaviteľov PC a prezidenta vyústila do všeobecnej vzájomnej kritiky všetkých krokov jednotlivých subjektov.³⁹

Kresťansko-národné strany zároveň odmietali spoluprácu s liberálnymi postsolidaritnými politickými stranami, v ktorých videli dokonca hlavných nepriateľov kresťanského a národného Poľska. Spolupráca s Liberálno-demokratickým kongresom (KLD) preto neprichádzala do úvahy. Jeho program bol totiž založený na politickom, ako aj ekonomickom liberalizme. Dominantnou sa stala aj zásada silnej decentralizácie krajiny a úplného súkromného vlastníctva, v čom ich ideológia výrazne kontrastovala s kresťansko-demokratickými postsolidaritnými stranami. Ideológia dekomunizácie verejného života, presadzovaná Olszewskeho vládou, sa nakoniec stala príčinou jej pádu. Pod tlakom zverejnenia tzv. listy Macierewicza, na ktorej boli uvedené mená údajných spolupracovníkov tajnej služby, medzi inými aj prezidenta. Prezident nespokojný s daným stavom vládu odvolal a prišlo k logickému ďalšiemu členeniu politickej scény. Po vnútornej kríze Dohody stredu (PC), časť politikov konzervatívnej frakcie stranu opustilo a založilo politické zoskupenie *Ruch dla Rzeczypospolitej* (RdR) – Hnutie za republiku. Hlavným dôvodom boli čoraz vyostrejšie rozpory v strane medzi Jarosławom Kaczyńskim a Janom Olszewskim. Do kresla predsedu tohto zoskupenia bol podľa očakávania zvolený práve Jan Olszewski. Toto široké ideové zoskupenie konzervatívneho charakteru podporovali predovšetkým kresťanské, národné, ľudové a patriotistické myšlienkové prúdy. V ekonomickej oblasti táto politická

³⁹ Pozri: Herbut, R. (1994): *Proces tworzenia koalicji gabinetowych w III Rzeczypospolitej*. In: Antoszewski, A. (red.): *Ewolucja polskiego systemu politycznego po 1989 roku w świetle komparatystycznej teorii polityki*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 120-122

strana pripúšťala obmedzené zasahovanie štátu do tejto oblasti.⁴⁰

Širokú koalíciu Olszewského vlády so štyrmi zoskupeniami vystriedala vláda, ktorej členmi bolo až sedem politických zoskupení. Napriek tomu nemala stabilnú väčšinovú podporu v Národnom zhromaždení a podobne ako vláda Olszewského sa jednalo o menšinovú vládu. Od 11. júla 1992 dezignovanú premiérku Hannu Suchockú (UD) podporovali z postsolidaritných strán Demokratická únia (UD), Liberálno-demokratický kongres (KLD) a kresťanské, dovtedy vládne, strany ZChN a PChD. Dohoda stredu (PC) novej vláde nevyjadřili dôveru. KLD utvorila s "veľkým pivom" a 4 poslancami za Dohodu stredu poslanecké zoskupenie *Polski Program Liberalny* (PPL) - Poľský liberálny program. Nakoľko sa neskôr väčšia časť poslancov PPPP zúčastnila volieb na kandidátke KLD, strana "pivných priateľov" sa definitívne stala marginalizovaným subjektom. Neuveriteľné osobné konflikty a rozpory politických elít na pravom postsolidaritnom spektre pokračovali aj naďalej. Veľká fragmentovanosť Národného zhromaždenia, no v prvom rade Sejmu, utvárala veľmi nepriaznivé podmienky na fungovanie stabilnej vlády. Konflikty Lecha Wałęsu s politikmi mali za následok takmer vždy vytvorenie nového politického subjektu. Takto sa skončil aj konflikt s Janom Parysom, dovtedajším ministrom obrany, ktorý bol zakončený vznikom *Ruchu Trzeciej Rzeczypospolitej* (RTR) – Hnutia Tretej republiky. Konzervatívno-pravicová ideológia tejto strany spočívala na tradičných kresťanských hodnotách a občianskych slobodách. Na pravej strane politického spektra tak pokračoval už neúnosný boj o rovnakého voliča. Keď v decembri 1992 z dôvodu ideových rozdielov odišli z Demokratickej únie bývalí členovia Fóra demokratickej pravice (FPD), na čele s Aleksandrom Hallom, bolo viac ako jasné, že konzervatívna ideológia je rozdrobená do obrovského počtu politických strán. *Partia Konserwatywna* (PK) – Konzervatívna strana sa tak stala jednou z množstva politických strán, ktoré mali v straníckej ideológii kresťanské a konzervatívne hodnoty. Katolícky fundamentalizmus ZChN a už aj PChD boli jasným dôkazom toho, že k zjednoteniu voličských hlasov kresťanských a konzervatívnych strán v predčasných voľbách v septembri 1993 nedôjde.

Po rozhádaní sa s takmer všetkými solidaritnými subjektami, Wałęsovi chýbala určitá podpora na presadenie vplyvu v Sejme. Kompetencie sformulované tzv. "malou Ústavou" prezidentovi zabezpečili ešte väčšie právomoci a preto môžeme hovoriť o semiprezidentskom systéme. Spoločne s miernym oslabením pozícií Sejmu tak bolo viac ako pravdepodobné, že sa bude opakovať situácia z II. republiky a prezident sa bude snažiť o vytvorenie

⁴⁰ Pozri: Paszkiewicz, K. (red.): *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*, s. 84

"proprezidentskej" politickej strany.⁴¹ Na tento účel založil v lete 1993 *Bezpartyjny Blok Wspierania Reform* (BBWR) – Nestranícky blok na podporu reforiem, ktorý mal získať úspech ako strana protestu a alternatíva voči ostatným postsolidaritným zoskupeniam. Skladal sa zo štyroch opôr spoločnosti – zamestnávateľov, zamestnancov, roľníkov a predstaviteľov samospráv a mal fungovať ako spojovník medzi štátnou mocou a spoločnosťou. Táto Wałęsova iniciatíva ešte viac rozdrobila pravicové spektrum, keďže os podpory pochádzala k podzemnej organizácie Sieć. Alternatíva k politickým elitám bývalej „Solidarity“ sa začala črtiť úplne na opačnom póle.

Postkomunistická časť politického spektra si bola vedomá svojej slabiny, ktorou bola jej mocenská minulosť a preto sa snažila využiť jedinú možnú šancu pre svoju ďalšiu činnosť formou integrácie všetkých dostupných ľavicových združení. Idea takmer kompletného tábora postkomunistického bloku sa nakoniec stala realitou pod vedením Sociálnej demokracie Poľskej republiky (SdRP). Politická izolovanosť koalície ľavicových zoskupení a združení neustále nútila Zväz demokratickej ľavice (SLD) hľadať subjekty, ktoré by ju boli schopné akceptovať, resp. sa k nej pridať. Po Celopoľskej dohode odborových zväzov (OPZZ), sa k nej pripojila aj jedna z posledných organizácií postkomunistického bloku – *Ruch Ludzi Pracy* (RLP) – Hnutie pracujúceho ľudu, ktoré bolo politickou organizáciou OPZZ a ľavicovým kritikom rýchlych liberálnych reforiem, no o volebnej dohode s SLD zatiaľ neuvažovalo. Posilňovanie sféry vplyvu postkomunistického ľavicového spektra sa tak výrazne odlišovalo od pravicovej postsolidaritnej roztrieštenosti. PAX utvoril *Stronnictwo Demokracji Polskiej* (SDP) - Stranu poľskej demokracie a začal integráciu všetkých troch satelitných prokomunistických kresťanských združení do pravicového postsolidaritného bloku. Okrem odchodu časti členov Demokratickej strany (SD) do Liberálno-demokratického kongresu (KLD) väčší odliv počtu členskej základne toto zoskupenie nezaznamenalo.

Nesolidarité antikomunistické politické strany zaznamenali ďalšiu fázu svojej stabilizácie. Konfederácia nezávislého Poľska (KPN) zostala v Sejme úplne izolovaným zoskupením, keďže politika tejto strany bola extrémne pronárodná a založená na xenofóbných vyjadreniach voči iným národom, predovšetkým nemeckému a ruskému. Na opačnom póle spektra bola Únia reálnej politiky. Jej až libertariánska ekonomická politika úplne voľného trhového hospodárstva bola extrémnym protikladom k riešeniu tejto problematiky zvyšnými politickými subjektami. K jej cieľom patrilo zrušenie zákonníka práce, odborov a privatizácia

⁴¹ Ustawa Konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą oraz o samorządzie terytorialnym (Dziennik Ustaw RP Nr 84 z 23 listopada 1992 r., poz. 426) art. 3-50,

školy a zdravotníckých zariadení. Takmer vždy vnútornými rozpormi oslabená Poľská socialistická strana (PPS) sa snažila nájsť partnerov medzi bývalými komunistickými zoskupeniami. Kresťansko-demokratická strana práce (ChDSP) sa nebola schopná adaptovať v pluralitnej politickej súťaži aj napriek veľkej snahe o získanie stabilnej a dostatočnej voliárskej podpory. Jej hlavným cieľom bol boj o prežitie vo veľkej kresťansko-demokratickej konkurencii.

Do čela Poľskej ľudovej strany (PSL-SP) sa dostal Waldemar Pawlak, ktorý bol dokonca v júni 1992 poverený zostavením vlády. Napriek jeho neúspešnému pokusu o sformovanie vlády, pokračoval tento politický subjekt v nastúpenom smere integrácie roľníckych vrstiev, čo sa mu v podstate, po oslabení PSL-Ľudovej dohody (PSL-PL), aj podarilo. Odchod zoskupenia okolo Józefa Ślisza (PSL „Solidarity“) z PSL-PL okamžite po voľbách v roku 1991 a založenie *Stronnictwa Ludowo-Chrześcijańskiego* (SLCh) – Ľudovo-kresťanskej strany, toto zoskupenie výrazne oslabilo. Hoci bola PSL-PL členom Olszewského aj Suchockej vlády, práve odchodom poslancov za SLCh, jej vplyv a sila v roľníckom hnutí zoslabla. SLCh, ako už sám názov napovedá, bolo takisto kresťansko-národnou stranou, čo znamenalo ešte výraznejšie sfragmentizovanie pravice. Poľská strana priateľov piva (PPPP) sa okamžite po voľbách rozčlenila na *Polski Program Gospodarczy* (PPG) – Poľský hospodársky program, tzv. Veľké pivo a menšia časť poslancov vystupovala pod označením *Nadzieja* (Nádej), známejšia ako tzv. Malé pivo. PPG dokonca spoluvládlo v Suchockej kabinete. Strana „X“ zostala marginalizovaným zoskupením, ale populistickými heslami o utlačaní roľníkov začala svoj program presadzovať *Samoobrona* (Sebaobrana). Jej politický vplyv na politickú scénu a volebný úspech sa však presadil až neskôr.

Najzaujímavejším zoskupením zmiešaného pôvodu sa stala Unia pracy (UP) – Únia práce. Subjekt združujúci reformných sociálnych demokratov zo Solidarity práce, Demokraticko-sociálneho hnutia (RDS) (obidva subjekty zo „Solidarity“), skupinu okolo Ziółkowskej, členov Poľskej sociálnodemokratickej únie (PUS) a Lipského Poľskej socialistickej strany (PPS). Únia práce sa stala jedinou ľavicovou alternatívou SLD a jej výhodou (resp. nevýhodou v otázke majetku) bola nekomunistická minulosť väčšiny členstva. Moderný sociálno-demokratický program sa zakladal na sociálnych istotách obyvateľov a na dodržiavaní ľudských a občianskych práv. Aj na tomto príklade bolo možné pobadať odlišnú koncepciu ľavicovej časti politického spektra, ktorá sa namiesto roztržiek politických elít snažila nájsť spoločnú reč rôznorodých politických zoskupení.

Politický vývoj spektra politických strán v rokoch 1991-1993 priniesol na poľskú

parlamentnú scénu výraznú destabilizáciu. Vlády s menšinovou podporou a množiace sa členenia malých i veľkých strán nútili zákonodarcov zamyslieť sa nad zefektívnením práce budúceho Národného zhromaždenia reformou volebného systému. Ovplyvnenie budúceho vývoja malo Poľsku priniesť zlepšenie a racionalizáciu práce parlamentu a napomôcť štandardizácii spektra politických strán. Po čo najvernejšom obraze nálad v spoločnosti vo voľbách 1991 sa začalo uvažovať o stabilizácii politického systému a parlamentu, hoci na úkor jeho reprezentatívnosti a proporcionality. Výhodnosť volebného systému pre malé strany, či všetky strany, sa mala zmeniť na výhodnosť pre politické strany s väčšou podporou. Aby sa nezopakovala situácia z volieb v roku 1991 a následného obdobia destabilizácie spoločnosti, padlo rozhodnutie o očakávanom znížení reprezentatívnosti parlamentu prostredníctvom zmeny volebného zákona. Hlavná idea pomerného volebného systému zostala nezmenená, rovnako ako pomer zvolených kandidátov v celoštátnom a regionálnych obvodoch (69:391). Hlavnou zmenou reformy volebného systému sa stalo:

- *zmenšenie volebných obvodov,*
- *odlišný spôsob spočítavania hlasov,*
- *mierne sťaženie podmienok pre prihlasovanie kandidátov,*
- *zavedenie volebných kvór.⁴²*

Oproti volebnému zákonu z roku 1991 bol zvýšený počet volebných obvodov na 52, v ktorých sa volilo 3 – 17 zástupcov, čo predstavovalo v priemere 7,4 mandátu na jeden volebný obvod. Malé volebné obvody (od 3-5 poslancov) predstavovali takmer polovicu všetkých volebných obvodov. Volebné metódy, ktoré zvýhodňovali menšie politické subjekty (Hare-Niemeyerova metóda a Saint-Laguëova metóda), boli nahradené d'Hondtovou metódou (v obidvoch druhoch volebných obvodov), ktorá mierne preferovala väčšie politické strany. Čo sa týkalo prihlasovania kandidátov, pre celoštátnu kandidátku bolo potrebné zabezpečiť regionálne kandidátky (3 tisíc podpisov v každom volebnom obvode) až v polovici zo všetkých volebných obvodov. V prípade 15 poslaneckých mandátov nemuseli parlamentné strany zbierať petície, ale mali zabezpečenú účasť vo všetkých volebných obvodoch, čo bolo pre parlamentné subjekty s takouto podporou určite zjavným uľahčením kandidatúry.

Najvýraznejšou zmenou v celkovej filozofii volebného systému, týkajúcou sa stabilizácie spektra politických strán, bolo zavedenie volebného kvóra. To predstavovalo po

⁴² Kubát: *Politika v Poľsku po roce 1989*, s. 106.

celoštátnom zrátaní hlasov 5 % pre politické strany a 8 % pre volebné koalície. Na základe týchto údajov sa potom hlasy prerozdeľovali v regionálnych volebných obvodoch. Na úspech v celorepublikovej kandidátke bolo potrebné prekonať 7 % volebné kvórum. Špecifikom tejto oblasti sa stala klauzula, ktorá zabezpečovala politickým stranám národnostných menšín (nie etnických skupín) obídienie volebných kvór a teda pri akomkoľvek zisku takmer istú účasť v Národnom zhromaždení. Za politické strany národnostných menšín boli považované len také politické zoskupenia, ktorých národnostná menšina bola kultúrnym príslušníkom národa s vlastným štátnym útvarom. Efekt nového volebného zákona spočíval najmä vo vyradení malých strán z parlamentu, ktoré výrazne prispeli k destabilizácii politickej situácie. Kombináciou menších volebných obvodov a d'Hondtovej metódy sa zabezpečil vhodný väčšinový efekt volebného systému. Eliminovanie malých politických strán napomohlo neskoršej štandardizácii a sprehľadneniu politickej scény vďaka spájaniu sa malých politických subjektov do koalícií, resp. blokov. Redukcia počtu strán v parlamente bola jednoznačnou zásluhou práve zmeny volebného systému. Integrácia politických subjektov zabezpečila do budúcnosti fungujúci parlament a vládu s väčšinovou podporou v ňom. Systém, ktorý priniesol volebný zákon v roku 1991, však umožnil preniesť obraz polarizácie spoločnosti do parlamentu, čo bolo jeho najväčším nedostatkom, keďže napomohol sfragmentizovaniu spektra politických strán. Obmedzenie takejto názorovej polarity v spoločnosti vhodným volebným zákonom v roku 1991 mohlo zlepšiť, hoci len sčasti, fungovanie celého politického systému.

Podobne ako voľby v roku 1991, aj parlamentné voľby uskutočnené v roku 1993 sa konali predčasne. Koncom mája 1993 prezident Lech Wałęsa, po vyslovení nedôvery premiérke Hanne Suchockej, Sejm rozpustil a vypísal na september predčasné voľby do Národného zhromaždenia. Hlavným dôvodom však bola dlhodobejšia nefunkčnosť rozhodovacieho procesu v Sejme, keďže v rokoch 1991-1993 sa podarilo vytvoriť len menšinové vlády s väčším počtom politických strán. Voľieb v roku 1993 sa zúčastnilo „len“ 25 volebných subjektov, čo predstavovalo takmer o 80 politických zoskupení menej ako vo voľbách 1991. Až 11 politických strán alebo volebných koalícií zaregistrovalo svoje kandidátne listiny vo všetkých 52 volebných obvodoch. Až šesť politických subjektov zostavilo kandidátnu listinu len v jednom volebnom obvode, čo de facto znamenalo volebný neúspech a nemožnosť získania mandátu. Z postsolidaritného tábora sa teda voľieb samostatne vo všetkých volebných obvodoch zúčastnili Liberálno-demokratický kongres (KLD), odborový zväz NSZZ „Solidarita“, Demokratická únia (UD) a takisto aj Únia práce

(UP), ak by sme ju rátali za postsolidaritné a nie zmiešané zoskupenie. Nestranický blok na podporu reforiem (BBWR), strana založená kvôli zabezpečeniu podpory Lecha Wałęsu v Národnom zhromaždení, bola síce novým zoskupením, takisto však so solidaritnou minulosťou. Poľská ľudová strana - Ľudová dohoda vstupovala do volieb oslabená o členov SLCh. Nie vo všetkých volebných obvodoch, avšak v koalícii, išli do volieb zvyšné subjekty, ktoré vzišli zo Solidarity. Boli nimi Dohoda stredu (PC), združujúc aj iné kresťansko-demokratické zoskupenia vo volebnom bloku *Zjednoczenie Polskie* (ZP) – Poľské zjednotenie. Na tejto kandidátke boli zastúpení aj kandidáti Kresťansko-demokratickej strany práce (ChDSP), Hnutia Tretej republiky (RTR) a časť členov Hnutia za republiku (RdR). Spoločným menovateľom týchto strán boli silné osobné spory s prezidentom Wałęsom. *Koalicja dla Rzeczypospolitej* (KdR) – Koalícia za republiku bola politickým volebným blokom Hnutia za republiku (RdR), Strany slobody (*Partia Wolności*), Solidarity „80“ a Strany poľskej demokracie (SDP). 8 % volebné kvórum musela prekonať aj jediná postsolidaritná volebná koalícia – *Katolicki Komitet Wyborczy „Ojczyzna“* (KKW „O“) – Katolícky volebný výbor „Vlast“, ktorý bol pokračovateľom ideí WAK-u. Hoci jedinou politickou stranou vo Volebnej katolíckej akcii (WAK) a KKW „O“ bolo len Národno-kresťanské zjednotenie (ZChN), charakter silného kresťansko-národno-nezávislého združenia ostal zachovaný, keďže ďalšími členmi boli Strana kresťanských demokratov (PChD), Konzervatívna strana (PK) a Ľudovo-kresťanská strana (SLCh).⁴³

Postkomunisti vytvorili opäť jednotnú ľavicovú kandidátku Zväzu demokratickej ľavice (SLD), ktorú tvorilo až 28 politických združení. Okrem už spomenutých záujmových organizácií bývalej PZPR (m.i. OPZZ či Demokratický zväz žien), medzi ne patrili aj *Ruch Ludzi Pracy* (Hnutie pracujúceho ľudu) a časť Poľskej socialistickej strany (PPS) na čele s Piotrom Ikonowiczom. Poľská ľudová strana (PSL) išla do volieb opäť len so svojimi pridruženými organizáciami. Demokratická strana (SD) bola v absolútnej politickej izolácii a volieb sa nezúčastnila. Kresťansko-demokratické strany, bývalé prokomunistické organizácie, sa včlenili do blokov kresťanských postsolidaritných zoskupení.

Nesolidaritné antikomunistické zoskupenia pokračovali vo svojej nezávislej línii. Konfederácia nezávislého Poľska (KPN) a aj Únia reálnej politiky (UPR) kandidovali vo voľbách do Národného zhromaždenia opäť samostatne. Z okrajových politických subjektov kandidovala Strana „X“ a nová konkurencia pre ľudové (agrárne) zoskupenia *Samoobrona – Leppera* – Lepperova Sebaobrana, výrazne populistické a nacionalistické zoskupenie,

⁴³ Jednaka, W.: *Proces kształtowania się systemu partyjnego w Polsce po 1989 roku*, s. 125-128

obhajujúce radikálnym spôsobom záujmy roľníkov. Už druhýkrát po sebe mala vo volebnej súťaži zastúpenie aj strana nemeckej národnostnej menšiny – Mniejszości Niemieckiej (MN), ktorá sa uchádzala o hlasy predovšetkým v sliezskom regióne (Opole, Katowice).

Tabuľka č. 3: Výsledky volieb do Sejmu a Senátu z 19. septembra 1993

Politické zoskupenie	% hlasov ⁴⁴	Mandáty (Sejm)	Mandáty (Senát)	% mandátov (Sejm)	% mandátov spolu
Zväz demokratickej ľavice (SLD)	20,4	171	37	37,17	37,14
Poľská ľudová strana (PSL)	15,4	132	36	28,69	30
Demokratická únia (UD)	10,6	74	4	16,08	13,93
Únia práce (UP)	7,3	41	2	8,9	7,68
Konfederácia nezávislého Poľska (KPN)	5,8	22	0	4,78	3,93
Nestranický blok na podporu reforiem (BBWR)	5,4	16	2	3,47	3,21
Mniejszość Niemiecka (MN)	0,8	4	0	0,8	0,71
Katolícky volebný výbor "Włost" (KKW "O")	6,4	0	0	0	0
NSZZ "Solidarita"	4,9	0	9	0	1,61
Dohoda stredu (PC-ZP)	4,4	0	0	0	0
Liberálno-demokratický kongres (KLD)	4	0	1	0	0,18
Ľudová dohoda (PSL-PL)	2,4	0	0	0	0
Ostatní	12,2	0	9	0	1,61
Spolu	100	460	100	100	100

Zdroj: spracované podľa: Kubát: *Politika v Polsku po roce 1989*, s. 147

Rozdiel medzi postsolidaritnými a postkomunistickými politickými stranami bol teda

⁴⁴ Neuvedenie percenta hlasov pri tabuľke č. 4 absentovalo zámerne, keďže hlasy sa zratúvali v jednotlivých obvodoch zvlášť. V roku 1991 tak napr. UPR získala rovnaký počet mandátov ako Strana „X“ (3), hoci obdržala o 200 tisíc hlasov viac. Vo voľbách v roku 1993 po stanovení volebného kvóra sa percentuálny úspech pre jednotlivé politické strany stal dôležitým pri konečnom pomere hlasov. Voľby do Senátu sa konali podľa volebného zákona z roku 1991 a sú tu uvedené kvôli lepšej prehľadnosti pomeru síl v Národnom zhromaždení.

zrejmy. Zatiaľčo ľavicová koalícia SLD kandidovala vo voľbách ako jednotný blok tohto politického smeru, solidaritné strany individuálne zápasili vo volebnej kampani o toho istého pravicového a solidaritného voliča. V roku 1991 mali šancu na úspech všetky politické strany zo „Solidarity“, keďže volebné kvórum neexistovalo. V septembrových voľbách 1993 však pravicová scéna bojovala už nielen medzi sebou, ale aj s volebným kvórom a úspech pri takej širokej roztrieštenosti pravicových kresťansko-národných politických strán bol viac ako neistý.

Predpoklady neúspechu postsolidaritného bloku sa nakoniec potvrdili. Volebná kampaň bola založená na dosť nevyberanom boji a konfliktoch politických strán medzi sebou, no bolo možné pobadať, že väčšiu úlohu zohrávali aj programy politických strán, v ktorých dominovali najmä ekonomické otázky. Odlišovali sa predovšetkým rýchlosťou a prioritami v presadzovaných reformách. Veľké množstvo elektorátu si nedostatočne uvedomovalo volebné kvórum a odovzdávalo svoj hlas subjektom, ktoré nemohli vo voľbách uspieť. Hlavne kvôli tejto príčine až 35 % hlasov prepadlo, čo pri 52 % volebnej účasti ešte viac sproblematicovalo reprezentatívnosť Sejmu. Väčšina hlasov prepadla kvôli roztrieštenosti a konfliktom práve postsolidaritných pravicových politických strán. Len KKW „O“, NSZZ „S“, PC-ZP, KLD, KdR a PSL-PL takto stratili až 24,75 % voličských hlasov. Prepad väčšiny „pravicových“ hlasov umocnil ešte neúspech Únie reálnej politiky (3,18 %), Sebaobrany Leppera (2,78) a Strany „X“ (2,74) (posledne dve menované politické strany však boli viac populistickými ako pravicovými stranami). Úspech ľavicovej Únie práce sa kvôli jej sociálno-demokratickému programu, dobrej volebnej kampani a hľadaniu voličskej alternatívy dal očakávať.

Až 37 % podiel mandátov pre SLD a 28% podiel pre PSL v Sejme znamenal nespochybniteľný úspech postkomunistických politických zoskupení. Ich následná koaličná vláda bola podmienená podobnosťou programov, ako aj spoločnou minulosťou. Hoci sa podiel získaných hlasov pohyboval len na úrovni 35,5 %, už spomenutých 65 % mandátov takmer poskytol ústavnú väčšinu postkomunistickým subjektom.⁴⁵ Ako jednoznačnú prehru možno hodnotiť 5,77 % pre Wałęsov BBWR, no a aj pokles podpory pre KPN na 5,8 % bol veľkým sklamaním, čo však bolo spôsobené najmä Moczulského faux pas, keď bol uvedený v zozname Macierewicza ako spolupracovník tajnej služby. Samozrejme najväčšiu prehru zaznamenalo celé pravicové spektrum politických strán. Koalícia OLP obstála priam katastrofálne. O čiastočnom upokojení politickej scény svedčil aj index frakcionalizácie, ktorý

⁴⁵ Antoszewski: *System wyborczy*, s. 73-94

predstavoval hodnotu 0,74. Systém politických strán by sa tak po voľbách 1993 dal charakterizovať ako umiernený multipartizmus.

Solidaritná politická elita stratila svoje význačné postavenie a v transformačnom procese tak pokračovali ľavicové zoskupenia. Príčiny volebného neúspechu „solidaritných“ združení spočívali predovšetkým v ťažkej hospodárskej situácii celej krajiny a jej obyvateľov. Tí sa snažili hľadať východisko zo zlého ekonomického stavu a našli ho – v postkomunistoch. Politickou príčinou neúspešného vládnutia „Solidarity“ bola chybná politika v oblasti vzťahu k minulosti, keď delenie na my a oni (vlastenci a zradcovia) odradilo od týchto zoskupení veľkú časť elektorátu. Rozdrobenosť sily kresťanskej demokracie v politickej oblasti a najmä jej azda maximálna stranícka rozhádzanosť bola ďalším dôležitým aspektom neúspechu postsolidaristných subjektov. Osobný konflikt medzi Lechom Wałęsom a „všetkými“ pravicovými politikmi zapríčinil najzásadnejšiu krízu pravice. Klasické politické konflikty sa totižto neodohrávali na línii ľavica – pravica, ale práve medzi pravicovými subjektami. Ich nesúlad bol napr. aj v tom, že katolíci videli väčších nepriateľov medzi umiernenými liberálmi, ako medzi socialistami.

Fáza zrodu straníckeho systému po roku 1989 sa skončila voľbami v septembri 1993. Nastala etapa stabilizácie a štandardizácie politických zoskupení. Hoci vývoj bol aj naďalej zaujímavý, členenie pravicového spektra sa od roku 1993 len začalo kryštalizovať. Pravicoví politici pochopili nevyhnutnosť zahľadania politických osobných sporov a po ľavicových politických stranách sa tak začala fáza integrácie pravicovej časti politického spektra. Zaujímavá a do značnej časti neprehľadná fáza zrodu systému politických strán v Poľsku po roku 1989 tak pomaly vstupovala do fázy stabilizácie.

ABECEDNÝ ZOZNAM SKRATIEK

- BBWR – *Bezpartyjny Blok Wspierania Reform* – Nestranícky blok na podporu reforiem
- FJN – *Front Jedności Narodu* – Front jednoty národa
- FPD – *Forum Prawicy Demokratycznej* – Fórum demokratickej pravice
- ChD – *Chrześcijańska Demokracja* – Kresťanská demokracia
- ChDSP – *Chrześcijańsko-Demokratyczne Stronnictwo Pracy* – Kresťansko-demokratická strana práce
- ChRO – *Chrześcijański Ruch Obywatelski* – Kresťanské hnutie občanov
- KdR – *Koalicja dla Rzeczypospolitej* – Koalícia za republiku
- KKP – *Krajowa Komisja Porozumiewawcza* – Štátna koordinačná komisia
- KKW „O“ – *Katolicki Komitet Wyborczy „Ojczyzna“* – Katolícky volebný výbor „Vlast“
- KLD – *Kongres Liberalno-Demokratyczny* – Liberálno-demokratický kongres
- KOR – *Komitet obrony robotników* – Výbor na obranu robotníkov
- KO „S“ – *Komitet Obywatelski przy Przewodniczącym NSZZ „Solidarność“* – Občiansky výbor pri predsedovi Nezávislého samosprávneho odborového zväzu Solidarita
- KPN – *Konfederacja Polski Niepodległej* – Konfederácia nezávislého Poľska
- KPUD – *Klub Parlamentarny Unia Demokratyczna* – Parlamentný klub Demokratická únia
- KRN – *Krajowa Rada Narodowa* – Štátna národná rada
- KSS-KOR – *Komitet Samoobrony Społecznej-Komitet Obrony Robotników* – Výbor spoločenskej sebaobrany – Výbor na obranu robotníkov
- MKS – *Międzyzakładowy Komitet Strajkowy* – Medzipodnikový štrajkový výbor
- MN – *Mniejszość Niemiecka* – Nemecká menšina
- NSZZ RI „S“ – *Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników Indywidualnych „Solidarność“* – Nezávislý samosprávny odborový zväz individuálnych roľníkov „Solidarita“
- NSZZ „S“ – *Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność“* – Nezávislý samosprávny odborový zväz „Solidarita“
- OKP – *Obywatelski Klub Parlamentarny* – Parlamentný občiansky klub
- OPZZ – *Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych* – Celopoľská dohoda odborových zväzov
- PC – *Porozumienie Centrum* – Dohoda strediu
- PFLCh „O“ – *Polskie Forum Ludowo-Chrześcijańskie „Ojcowizna“* – Poľské ľudovo-kresťanské fórum „Otčina“
- PChD – *Partia Chrześcijańskich Demokratów* – Strana kresťanských demokratov

- PK – *Partia Konserwatywna* – Konzervatívna strana
- PKLD – *Parlamentarny Klub Lewicy Demokratycznej* – Parlamentný klub demokratickej ľavice
- PKWN – *Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego* – Poľský výbor národného oslobodenia
- PKZS – *Polski Związek Katolicko-Społeczny* – Poľský katolícko-sociálny zväz
- POC – *Porozumienie Obywatelskie Centrum* – Občianska dohoda strediu
- PPEiR – *Polska Partia Emerytów i Rencistów* – Poľská strana dôchodcov
- PPG – *Polski Program Gospodarczy* – Poľský hospodársky program
- PPN – *Polskie Porozumienie Niepodległości* – Poľská dohoda nezávislosti
- PPPP – *Polska Partia Przyjaciół Piwa* – Poľská strana priateľov piva
- PPR – *Polska Partia Robotnicza* – Poľská robotnícka strana
- PPS – *Polska Partia Socjalistyczna* – Poľská socialistická strana
- PPS-D – *Polska Partia Socjalno-Demokratyczna* – Poľská sociálno-demokratická strana
- PSL – *Polskie Stronnictwo Ludowe* – Poľská ľudová strana
- PSL „O“ – *Polskie Stronnictwo Ludowe „Odrodzenie“* – Poľská ľudová strana - Obnova
- PSL – PL – *Polskie Stronnictwo Ludowe – Porozumienie Ludowe* – Poľská ľudová strana – Ľudová dohoda
- PSL – SP – *Polskie Stronnictwo Ludowe – Sojusz Programowy* – Poľská ľudová strana – Programový zväz
- PUS – *Polska Unia Socjaldemokratyczna* – Poľská sociálnodemokratická únia
- PZPR – *Polska Zjednoczona Partia Robotnicza* – Poľská zjednotená robotnícka strana
- RdR – *Ruch dla Rzeczypospolitej* – Hnutie za republiku
- RDS – *Ruch Demokratyczno-Społeczny* – Demokraticko-sociálne hnutie
- RLP – *Ruch Ludzi Pracy* – Hnutie pracujúceho ľudu
- RMP – *Ruch Młodej Polski* – Hnutie mladého Poľska
- ROAD – *Ruch Obywatelski-Akcja Demokratyczna* – Občianske hnutie-Demokratická akcia „Roch“ – *Ruch Oporu Chłopskiego* – Hnutie roľníckeho odporu
- ROPCiO – *Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela* – Hnutie na obranu ľudských a občianskych práv
- RTR – *Ruch Trzeciej Rzeczypospolitej* – Hnutie Tretej republiky
- SD – *Stronnictwo Demokratyczne* – Demokratická strana
- SDP – *Stronnictwo Demokracji Polskiej* – Strana poľskej demokracie
- SdRP – *Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej* – Sociálna demokracia Poľskej republiky

SKS – *Studentski Komitet Solidarności* – Študentský výbor solidarity
SL – *Stronnictwo Ludowe* – Ľudová strana
SLD – *Sojusz Lewicy Demokratycznej* – Zväz demokratickej ľavice
SLCh – *Stronnictwo Ludowo-Chrześcijańskie* – Ľudovo-kresťanská strana
SN – *Stronnictwo Narodowe* – Národná strana
SN „O“ – *Stronnictwo Narodowe „Ojczyzna“* – Národná strana „Vlast“
SP – *Stronnictwo Pracy* – Strana práce
SW – *Solidarność Walcząca* – Bojujúca Solidarita
SZP – *Służba Zwycięstwu Polski* – Služba poľskému víťazstvu
TRNJ – *Tymczasowa Rada Jedności Narodowej* – Dočasná rada národnej jednoty
UD – *Unia Demokratyczna* – Demokratická únia
UChS – *Unia Chrześcijańsko-Społeczna* – Kresťansko-sociálna únia
UP – *Unia Pracy* – Únia práce
UPR – *Unia Polityki Realnej* – Únia reálnej politiky
WAK – *Wyborcza Akcja Katolicka* – Volebná katolícka akcia
WRN – *Wolność–Równość–Niepodległość* – Sloboda-rovnosť-nezávislosť
WRON – *Wojskowa Rada Ocalenia Narodowego* – Vojenská rada národnej spásy
ZChN – *Zjednoczenie Chrześcijańsko-Narodowe* – Národno-kresťanské zjednotenie
ZP – *Zjednoczenie Polskie* – Poľské zjednotenie
ZSL – *Zjednoczone Stronnictwo Ludowe* – Zjednotená ľudová strana

BIBLIOGRAFIA

Pramene

Ustawa Konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą oraz o samorządzie terytorialnym (Dziennik Ustaw RP Nr 84 z 23 listopada 1992 r., poz. 426)

Použitá literatúra

Alberski, R.; Jednaka, W. (1994): *Wybory prezydentskie i parlamentarne - jedność czy różnorodność funkcji politycznych?* In: Antoszewski, A. (red.): *Ewolucja polskiego systemu politycznego w świetle komparatystycznej teorii polityki*. Wrocław:

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 65-96.

- Antoszewski, A. (red.): *Ewolucja polskiego systemu politycznego po 1989 roku w świetle komparatystycznej teorii polityki*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1994.
- Antoszewski, A. (1999): *System wyborczy i wybory parlamentarne po 1989 r.* In: Antoszewski, A.; Herbut, R.: *Polityka w Polsce w latach 90. Wybrane problemy*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 73-94
- Antoszewski, A.; Herbut, R. (red.): *Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1998.
- Antoszewski, A.; Herbut, R. (red.): *Socjaldemokracja w Europie Zachodniej. Studium porównawcze*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1995.
- Bugaj, R.; Chrzanowski, W.; Syryjczyk, T. (1997): *Kondycja polskich partii politycznych*. In: Grabowska, M.; Mocek, S. (red.): *Pierwsza sześciolatka 1989–1995. Próba bilansu polityki*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, s. 11-28.
- Dančák, B.: *Polská republika*. In: Dančák, B; Mareš, M.(eds.): *Zahraniční politika politických stran v České republice, Maďarsku, Polsku a na Slovensku*. Brno: Masarykova univerzita-MPÚ, 2000, s. 63-85.
- Davies, N. (2003): *Polsko. Dějiny národa ve středu Evropy*. Praha: Prostor.
- Dobek-Ostrowska, B. (1998): *Proces demokratyzacji Europy Środkowo-Wschodniej – przesłanki i przebieg*. In: Antoszewski, A.; Herbut, R. (red.): *Demokracje Europy Środkowo-Wschodniej w perspektywie porównawczej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 24.
- Dvořáková, V. (2000): *Úvod*. In: Cabada, L.; Dvořáková, V. a kol.: *Komparace politických systémů III*. Praha: Vysoká škola ekonomická, s. 5-18.
- Dvořáková, V.; Kunc, J. (1994): *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON, 1994.
- Fiala, P.; Strmiska, M. (1998): *Teorie politických stran*. Brno: Barrister & Principal.
- Herbut, R. (1999): *Partie polityczne i system partyjny*. In: Antoszewski, A.; Herbut, R. (red.): *Polityka w Polsce w latach 90*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 115-139.
- Hloušek, V.; Kopeček, L. (2004): *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita-MPÚ.
- Jednaka, W. (1995): *Proces kształtowania się systemu partyjnego w Polsce po 1989 roku*.

Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

- Klíma, M. (2001): *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*. Praha: Radix.
- Klíma, M. (1998): *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix.
- Klokočka, V. (1996): *Ústavní systémy evropských států*. Praha: Linde.
- Kopeček, L. (2001): *Transformace středoevropských komunistických stran. Polský a maďarský příklad*. Středoevropské politické studie, roč. III 2001, č. 2, <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=89> (15. 10. 2007)
- Křen, J. (2005): *Dvě století střední Evropy*. Praha: Argo.
- Krzemiński, I. (2001): *The National Identity and European Consciousness of Poles*. In: Drulák, P.: Praha: Institute of International Relations, s. 57-68.
- Kubát, M. (2005): *Demokracie v Polsku. Politický systém Polské republiky (1989-2005)*. Praha: SLON.
- Kubát, M. (2000): *Politika v Polsku po roce 1989. Volby, volební systémy a jejich politické konsekvence*. Praha: Karolinum.
- Kubát, M. (1999): *Polská politická scéna a problém nacionalismu*. In: Dančák, B.; Fiala, P. (eds.): *Nacionalistické politické strany v Evropě*. Brno: Masarykova univerzita-MPÚ, s. 92-109.
- Kubát, M. (ed.): *Východní rozšíření Evropské unie. Východiska – stav – perspektivy*. Fakulta sociálních věd UK; Masarykova univerzita-MPÚ; Brno – Praha: Občanské sdružení Europeum, 2001.
- Kubát, M. (2006): *Vývoj a proměny státního zřízení Polska ve 20. století. Institucionálně politická studie*. Praha: Dokořán.
- Kulašik, P.; Tóth, R. (1998): *Úvod do politologie*. Liptovský Mikuláš: Tatra Press.
- Lijphart, A. (2005): *Dimensions of Ideology in European Party Systems*. In: Mair, P. (ed.): *The West European Party System*. Oxford: Oxford University Press, s. 253-265.
- Markowski, R. (1997): *Polski system partyjny w srodkowoeuropejskiej perspektywie*. In: Grabowska, M.; Mocek, S. (red.): *Pierwsza sześciolatka 1989–1995. Próba bilansu polityki*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, s. 93-128.
- Michnik, A. (1997): *Sokratov tieň*. Bratislava: Kalligram.
- Mlejnek, J. (2000): *Polská republika*. In: Cabada, L.; Dvořáková, V. a kol.: *Komparace politických systémů III*. Praha: Vysoká škola ekonomická, s. 19-56.
- Nalewajko, E. (1997): *Budowanie partii politycznych: doświadczenia polskie*. In: Wasilewski, J. (red.): *Zbiorowi aktorzy polskiej polityki*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych

- Polskiej Akademii Nauk, s. 89-112.
- Nalewajko, E. (1997): *Protopartie i protosystem? Szkic do obrazu polskiej wielopartyjności*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 1997.
- Novák, M. (2001): *Jakou demokracii pro nové demokracie?* Brno: Masarykova univerzita-MPÚ.
- Novák, M. (1997): *Systémy politických stran. Úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: SLON.
- Ondruchová, M. (2000): *Organizácia politických strán a hnutí na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.
- Paczkowski, A. (2000): *Půl století dějin Polska. 1939-1989*. Praha: Academia.
- Paszkievicz, K. (red.): *Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000.
- Sartori, G. (2005): *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Śłodkowska, I. (1997): *Partie i ugrupowania polityczne polskiej transformacji*. In: Wasilewski, J. (red.): *Zbiorowi aktorzy polskiej polityki*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, s. 9-88.
- Strmiska, M. (1999): *Pluralita, polarita a geneze nových středo- a východoevropských systémů politických stran*. In: Strmiska, M. (ed.): *Postkomunistické stranické soustavy a politická pluralita*. Brno: Masarykova univerzita-MPÚ, s. 11-36.
- Strmiska, M.: *Póly, polarita a utváření středo- a východoevropských multipartismů*. In: *Politologický časopis 4/98*, s. 347-365.
- Štefániková, A. (1998): *Vnútropolitické súvislosti prvých parlamentných volieb v Poľsku*. In: Barnovský, M.; Ivaničková, E. (eds.): *Prvé povojnové voľby v strednej a juhovýchodnej Európe*. Bratislava: Veda, s. 138-150.
- Vykoukal, J.; Litera, B.; Tejchman, M. (2000): *Východ. Vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*. Praha: Libri.
- Wandycz, P. S. (1998): *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Cena svobody*. Praha: Academia.
- Żmigrodzki, M. (red.): *Encyklopedia politologii*. Antoszewski, A.; Herbut, R. (red.): TOM 3 – *Partie i systemy partyjne*. Kraków: Kantor wydawniczy Zakamycze, 1999.